

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti zati-aliləri cənab İlham Əliyevə

Möhtərəm cənab Prezident!

XIX əsrin ilk yarısından başlayaraq Azərbaycanda, eləcə də Zaqafqaziyada geniş vüsət alan maarifçilik hərəkatı vətənimizdə tarixən formalaşmış zəngin ənənələrə malik tədris müəssisələri ilə yanaşı, Avropa tipli dünyəvi məktəblərin də yaranmasının əsasını qoyub. 1876-cı ildə açılmış Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyası və 1879-cu ildən onun nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan şöbəsi milli təhsilimizin sonrakı inkişafında, xalqımızın taleyində böyük rol oynamışdır. Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsi fəaliyyət göstərdiyi 40 ilə yaxın müddət ərzində 250-dən artıq müəllim hazırlamışdır. Bunların arasında Üzeyir bəy Hacıbəyli, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Müslüm Maqomayev kimi Azərbaycan tarixində müstəsna xidmətləri olmuş şəxsiyyətlər də vardır. Azərbaycanda Xalq Cümhuriyyəti qurul-

duqdan dərhal sonra Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunu, böyük ədəbiyyatşünas, pedaqoq və ictimai xadim Firudin bəy Köçərli tərəfindən əmlakı ilə birlikdə bu təhsil müəssisəsinin Qazax şəhərinə köçürülməsi, öz fəaliyyətini burada davam etdirməsi nəsillərə nümunə olacaq misilsiz fədakarlıq nümunəsidir.

Qazax Müəllimlər Seminariyası 1918-ci ildə fəaliyyətə başlamış, ölkəmizin maarif sisteminin formalaşmasında və inkişafında müstəsna rol oynamışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyev Qazax Müəllimlər Seminariyasının yaradılmasının 80 illik yubileyinə həsr olunmuş konfrans iştirakçılarına göndərdiyi 27 dekabr 1999-cu il tarixli təbrik məktubunda yazmışdı: “Qazax Müəllimlər Seminariyasının xalqımızın mədəni həyatında oynadığı böyük rol danılmazdır. Onun təməli üzərində neçə-neçə təhsil ocaqları yaranıb inkişaf etmişdir. Bu təhsil məbədi özündən

sonra böyük mədəni irs qoymaqla adını Azərbaycan maarifi tarixinə əbədi həkk etmişdir. Əminəm ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının təhsil işçilərinin neçə-neçə nəsli də bu zəngin irsdən bəhrələnəcəkdir”.

Qazax Müəllimlər Seminariyası Sovet dövründə də, Ulu Öndərin müdrikliklə qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan təhsil sisteminin formalaşmasına, təhsilin hazırlıqlı kadrlarla təmin olunmasında, yeni keyfiyyətlərlə zənginləşməsinə misilsiz töhfəsini vermişdir. Bu təhsil məbədi Azərbaycana Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Osman Sarıvəlli, Seyfulla Şamilov, Möhsün Poladov, İsamayıl Şıxlı kimi böyük dövlət, elm, maarif və incəsənət xadimləri vermişdir. Ümumiyyətlə, Qazax Müəllimlər Seminariyası mövcud olduğu 1918-1959-cu illər ərzində 2300-dən artıq müəllim kadri hazırlamışdır. Bu gün Bakı Dövlət Universitetinin Qazax filialı seminariyanın şərəfli ənənələrini uğurla davam et-

dirir.

Möhtərəm cənab Prezident

Bu il Azərbaycan milli təhsilinin inkişafında xüsusi yeri və rolu olmuş, tariximizin nəsillərə örnek olan şanlı səhifələrindən birinə çevrilmiş Qazax Müəllimlər Seminariyasının 100 illiyi tamam olur. Bu mühüm təhsil ocağının yubileyinin respublika səviyyəsində layiqli qeyd olunmasına kömək göstərməyinizi Sizdən rica edirik.

Dərin hörmət, ehtiram və minnətdarlıqla:

*Nəriman Həsənzadə,
Xalq şairi, Heydər Əliyev
mükafatı laureatı*

*Teymur Bünyadov,
AMEA-nın həqiqi üzvü,
Əməkdar elm xadimi,
“Şərəf” və “Şöhrət” ordenli*

Xalq artisti Tarel Qasimov 3-cü dərəcəli “Əmək” ordeni ilə təltif olunub

Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı əməkdaşlarının təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Sərəncam imzalayıb.

Sərəncama əsasən Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının 90 illik yubileyi münasibətilə və Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafında xidmətlərinə görə Xalq artisti Qasimov Tarel İsgəndər oğlu 3-cü dərəcəli “Əmək” ordeni ilə təltif olunub.

“Qazax Xeyriyyə” İctimai Birliyi İdarə Heyətinin sədri professor İlham Pirməmmədov, İctimai Birliyin İdarə Heyətinin üzvləri akademik Teymur Bünyadov, Xalq şairi Nəriman Həsənzadə, akademik Nizami Cəfərov, akademik Şahin Mustafayev İctimai Birliyin bütün üzvləri, o cümlədən Qazax mahalının ziyalları adından Xalq artisti Tarel Qasimovu 3-cü dərəcəli “Əmək” ordeni ilə təltif edilməsi münasibətilə təbrik edir, ona can sağlığı, uzun ömür və işlərində müvəffəqiyyətlər arzulayırlar.

P.S. Tarel İsgəndər oğlu Qasimov 4 fevral 1939-cu ildə Ağstafanın Köçəsgər kəndində anadan olub. 1956-cı ildə Bədən Tərbiyəsi İnstitutuna qəbul olunub. Bədən Tərbiyəsi İnstitutunda təhsil aldığı zaman Lütfi Məmmədbəyovun dram dərnəyinə getməyə başlayıb. İkinci kurs tələbəsi ikən Gənc Tamaşaçılar Teatrında tamaşada rol alıb. Teatr müdiriyyətinin məktubu ilə 1960-cı ildə köçürülmə yolu ilə sənədlərini Teatr İnstitutuna verib. Kino və dram aktyorluğu fakültəsinə - Rza Təhmasibin kursuna qəbul olunub. Üçüncü kursda ikən Dram Teatrına işə qəbul olunub.

1964-cü ildə Azərbaycan Dövlət Teatr İnstitutunun Dram və kino aktyorluğu fakültəsinə bitirmişdir. 1964-cü il oktyabr ayının 1-dən (məyyənlə fasilələrlə) Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrının aktyorudur.

1979-cu ildən Əməkdar artist, 1991-ci ildən isə Xalq artisti-dir.

Qazax Müəllimlər Seminariyasının məzunu Qənirə Mehdixanlının 80 illik yubiley tədbiri keçirilib

Dekabrın 8-də Sumqayıt Regional Mədəniyyət İdarəsinin dəstəyi, Ə.Kərim adına Poeziya Klubunun təşkilatçılığı, Sumqayıt şəhər ictimaiyyətinin və sumqayıtlı yazarların iştirakı ilə Azərbaycan Yazışılar Birliyinin üzvü, tanınmış pedaqoq və şair, əmək veteranı, Qazax Pedaqoji Texnikomunun (Qazax Müəllimlər Seminariyası) məzunu, “Qazax Xeyriyyə” İctimai Birliyinin üzvü Qənirə Mehdixanlının 80 illik yubileyinə həsr olunmuş ədəbi-bədii gecə keçirilib.

Tədbiri giriş sözü ilə açan Poeziya Evinin direktoru, şair İbrahim İlyaslı Qənirə Mehdixanlının pedaqoji fəaliyyəti, ədəbi yaradıcılığı ilə bağlı tədbir iştirakçılarına ətraflı məlumat verib və yubilyara Poeziya Evinin Fəxri Fərmanını təqdim edib.

Sonra söz Respublikanın əməkdar müəllimi, tanınmış şair Ofelyaya Babayevaya verilib. Ofelya xanım Qənirə Mehdixanlının Sumqayıtın təhsil sistemindəki uzun müddətli səmərəli fəaliyyətindən söz açıb və onu yubileyi münasibəti ilə təbrik edib.

“Qazax Xeyriyyə” İctimai Birliyi İdarə Heyətinin sədri, professor İlham Pirməmmədov Qazax Pedaqoji Məktəbinin sonuncu məzunlarından olan yubilyarı təbrik edərək ona İctimai Birliyin Fəxri Fərmanını və xatirə hədiyyəsini təqdim edib.

AJB Sumqayıt bölməsinin sədri, əməkdar jurnalist Rafiq Oday, AYB Qubadlı Regional bölməsinin sədri, tanınmış bədihiə ustası Namiq Məna, Sumqayıt Veteranlar Şurasının sədri Leyla xanım Qənirə Mehdixanlı haqda öz ürək sözlərini söyləyib və yubilyara Fəxri Fərman və hədiyyələr təqdim ediblər.

Ədəbiyyatşünas alim Məti Osmanovlu, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar mədəniyyət işçisi Rafiq Yusifovlu, tanınmış şairlərdən əməkdar mədəniyyət işçisi Əşrəf Veysəlli, Gülnarə Cəmaləddin və Rəfail İncəyurd Qənirə Mehdixanlının ömür yolundan söz açıb, onu yubileyi münasibəti ilə təbrik ediblər.

Sumqayıtda aşıq sənətinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan Qənirə Mehdixanlının 80 illik yubiley tədbirinə aşıqların çıxışları xüsusi rəng qatıb. Aşıq İlham Aslanbəyli-

nin, Aşıq Ceyhunun, Aşıq Çərkəzin, Aşıq Ruhyyə Qarabağlının çıxışları tədbir iştirakçıları tərəfindən alqışlarla qarşılanıb.

Sonda Qənirə xanım Mehdixanlı çıxış edərək tədbirin təşkilatçılarna öz təşəkkürünü bildirib və yeni şeirlərindən nümunələr oxuyub.

Natəvan Dəmirçioğlu - 55

Noyabr ayında pedaqoq, yazıcı, publisist, media üzrə ekspert Atamoğlanova Natəvan Dəmirçi qızının (Natəvan Dəmirçioğlu) anadan olmasının 55 yaşı, professional yaradıcılığının 30 ili tamam olur.

Istedadlı və tatinmiş yazıcı Natəvan Dəmirçioğlu da daim Qazax mahalının təəssübünü çəkən, el-obasına bağlı, "Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyinin fəaliyyətində həmişə yaxından iştirak edən ləyaqətli bir insan kimi hər kəsin dərin hörmət və ehtiramını qazanmışdır.

"Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyi İdarə Heyətinin sədri professor İlham Pirməmmədov, İctimai Birliyin İdarə Heyətinin üzvləri akademik Teymur Bünyadov, Xalq şairi Nəriman Həsənzadə, akademik Şahin Mustafayev, akademik Nizami Cəfərov İctimai Birliyin bütün üzvləri, o cümlədən Qazax mahalının ziyalıları adından Natəvan Dəmirçioğlunu doğum günü və professional yaradıcılığının 30 illiyi münasibətilə təbrik edir, ona can sağlığı, uzun ömür və işlərində müvəffəqiyyətlər arzulayırlar.

P.S. Mansurova - Atamoğlanova Natəvan Dəmirçi qızı (Natəvan Dəmirçioğlu) 1 noyabr, 1963-

cü ildə Qazax rayonunun Daş Sahlahlı kəndində anadan olub. 1984-1989-cu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsində təhsil alıb. Hələ tələbəlik illərindən dövrü mətbuatla və Respublika Radiosu ilə əməkdaşlıq edərək, yeni ruhlu və orijinal formatlı yazılarla çıxış edib. Universiteti bitirdikdən sonra -1998-ci ildən Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio Verlişləri Komitəsində əvvəl müxbir (1989), sonra kiçik redaktor (1989-1991), redaktor (1991-1994), böyük redaktor (1994-1995) kimi fəaliyyət göstərmiş. 1995-ci ildən hal-hazırda qədər Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Cənubi Azərbaycan şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır.

Natəvan xanım yaradıcılığa erkən yaşlarından - hələ orta məktəbdə oxuyarkən başlayıb. İlk yazılarından yalnız "Bir ovuc torpaq" hekayəsi 80-ci illərin ortalarında Qazaxın "Qalibyyət bayrağı" adlı qəzetində nəşr olunub. Bunun ardınca bir pyes və "Avey əfsanəsi", "Dözüm" hekayələrini yazıb. Sonra onun imzasının ciddi ədəbiyyat faktı kimi qəbul olunmasına səbəb olan "Üç nöqtə" və "Səbət" povestləri "Azərbaycan" jurnalında dərc edilmişdir. Bu qələm məhsulları

"Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyinin təbriki

gənc yazıçıya uğur gətirib. O 1999-cu ildə Ulu Öndər Heydər Əliyevin imzası ilə gənc yazarlara verilən birillik prezident təqaüdünə layiq görülüb. Bunun ardınca "Yetim" povesti Natəvan Dəmirçioğlu imzasını püxtələşmiş yazıçı olaraq ədəbi ictimaiyyətə tanışdı. Müəllif Azərbaycan Ədəbiyyat Fondunun "Qılınç və Qələm" mükafatına (2004-cü il) layiq görüldü.

Bu əsərlərin və həcmcə kiçik olsa da ibrətamiz məna yükü daşıyan "Kələğayı" hekayəsinin daxil edildiyi "Birinci kitab"ı 2006-cı ildə işıq üzünə gördü. Müəllifin "Birinci kitab"ını mütəxəssislər müasir Azərbaycan nəsrinin ədəbi hadisəsi hesab edirlər. Tezliklə müəllifin ilk kitabı rus dilinə tərcümə olunaraq Moskvanın ədəbi mühitində yetərincə nüfuzlu olan "Filinta" nəşriyyatında "Kniqa pervaya" adı ilə dərc edildi. Bunun ardınca xanım yazar "İlin qadın yazıçısı" (2010-cu il) elan edildi. 2010-cu il müəllifə daha bir uğur gətirdi. O Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzası ilə ikinci dəfə prezident təqaüdünə layiq görüldü. Natəvan xanım bir sıra yaradıcılıq birliklərinin üzvüdür, dəfələrlə fəxri fərmanlarla və diplomlarla təltif edilmişdir.

Natəvan Dəmirçioğlunun əsərlərini ədəbiyyatşünaslar müasir, dünyəvi proza nümunələri, eyni zamanda milli, spesifik nəsr hesab edirlər. Onun yaradıcılığı bədii tutumuna, etnoqrafik keyfiyyətinə, dil təmizliyinə, yeni obrazlarla zəngin olmasına, orijinal üslubuna və sair cəhətlərinə görə filoloji fikrimizin daim diqqətini çəkir. Natəvan Dəmirçioğlunun əsərləri dünyanın bir sıra dillərinə - ingilis, fars, rus, dillərinə tərcümə olunub,

türkiyə kürkəsinə uyğunlaşdırılıb. Onun Bakıda, Moskvada, İstanbulda kitabları çap edilib, Amerikada, Tehranda, Ankarada əsərləri nəşr olunub. "Yetim" əsəri Türkiyədə "Ölmədən öncə okumanız gərəkən 1001 kitab" seriyasından "2014-ün ən iyi əlli romanından biri" nominasiyasında nəşr olunub. Xanım yazar Natəvan Dəmirçioğlu hazırda "Açar" romanı üzərində işləyir.

İxtisasca jurnalist olan Natəvan xanımın peşə fəaliyyəti Respublika radiosunun incəsənət şöbəsi, sonra isə ədəbiyyat şöbəsi ilə bağlı olub. Burada "Qayğı" bədii-publisistik proqramın, "Şəbəkə", "İncəsənət salonu" verlişlərinin fəal yazarı, sonra isə "Müqəddəslik və müqəddəslərimiz", "Qalmaz belə dünya" müəllif verlişlərinin yaradıcısı, "Ovqat" verlişinin ilk yazarlarından biri, eyni zamanda, populyar "Bulaq" verlişinin ilk qadın müəllifi kimi tanınıb. Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, incəsənətinin təbliğində, ictimai şüurunun yetkinləşməsində verlişləri vasitəsilə yaxından iştirak edib. Dəfələrlə cəbhə bölgəsindən, birbaşa səngərdən verlişlər hazırlayıb. O, xitasslı, professional radiojurnalist kimi Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun Cənubi Azərbaycan redaksiyasında işini davam etdirir. Son dərəcə ciddi, məsuliyyətli, yaradıcılıq qabiliyyəti və vətəndaş yanğısı tələb edən bu fəaliyyət sahəsinə ömrünün 23 ilini verib. Bu illər ərzində Cüney Azərbaycanadakı soydaşlarımızın vətənə mənəvi əlaqəsinə, onların öz tarixi soyköklərinə bağlılığına, mədəniyyətləri ilə tanışlığına, folklorları, milli musiqiləri ilə ünsiyyətlərinə çalışıb, onlara mənəvi day-

aq olub.

Cüneyə verilən verlişlərlə dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan Azərbaycan diasporunun təşkilatlanmasında, vətənimizin haqları uğrunda mübarizəsində, azərbaycanlıların dünyada tanınmasında yaxından iştirak edib. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasında, milli ideologiyamız olan azərbaycançılıq ideyasını vətəndən kənarında yaşayan soydaşlarımızın şüuruna, milli düşüncəsinə aşılamaq yolunda yorulmadan, davamlı olaraq çalışıb. "El folklor toplusu", "Qayırdırım Araz boyu", "Örnek", "Yurd arası çəpər olmaz" verlişlərinin yaradıcısı və müəllifi olaraq dövlətimizin diaspor siyasətinə bacardığı qədər kömək göstərmişdir. Hazırda, həmçinin gündəlik "Səhər" proqramının müəlliflərindən biridir. İlk olaraq xarici verlişlərin fondunu yaradıb. Çox sayda verlişləri radiofonda saxlanılır. "Üç nöqtə" və "Səbət" povestləri əsasında hazırlanan radiotamaşalar Azərbaycan Radiosunun Qızıl Fondunda qorunur.

Bütün bunlarla yanaşı o, elmi-pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur. "Güney Azərbaycanda milli mədəniyyətin inkişafında Azərbaycan Beynəlxalq Radiosunun rolu" adlı dissertasiyanı uğurla müdafiə edib, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə alıb. Elmi məqalələri Rusiyada, Ukraynada, Türkiyədə, Qazaxstanda, Uralda nüfuzlu elmi nəşrlərdə işıq üzünə görüb. Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinin müəllimidir. DIM-in jurnalist ixtisası üzrə ekspertidir.

Ailəlidir, iki övladı, bir nəvəsi var.

Əsəd Cahangir

Ədəbiyyata ötən əsrin 80-ci illərində gələn, bədii əsərlərini milli ruhumuzun ifadəsinə çevirən tanınmış nasir, publisist, alim və pedaqoq Natəvan Dəmirçioğlunun anadan olmasının 55 ili tamam olur. Natəvan xanımı təbrik edir, tənqidçi Əsəd Cahangirin yazıçının yaradıcılığına həsr etdiyi monoqrafiyadan aşağıdakı hissəni oxucularımıza təqdim edirik.

Özünün "Psixoloji tiplər" əsərində ünlü psixoanalitik Karl Qustav Yunq insanları iki tipə - ekstravert və introvertlərə bölərək, birincilərin fikrən daha çox çölə, ikincilərin isə içə yönəldiyini vurğulayıb. Hər hansı yazarın da ədəbi-bədii kimliyi onun psixotipoloji mənsubluğu - fikrinin çölə, yoxsa içəri, yəni cismə, yoxsa ruha yönəlməsiylə

Yazmaq yaratmaq deməkdir

müəyyənləşir. Məsələn, milli ədəbiyyatımızda ekstraversiyalı Nizami, introversiyalı Füzulinin, rus ədəbiyyatında isə uyğun olaraq Tolstoy və Dostoyevskinin adıyla işarələmək olar.

Əlbəttə, unutmaq şərtilə ki, xalis psixoloji tip yoxdur, bütün bölümlər nisbidir, hər ekstravertdə introvert, hər introvertə ekstravert xüsusiyyətlər var. Sadəcə, bəzilərinde birinci, bəzilərinde ikinci tipin əlamətləri üstün gəlir.

Natəvan Dəmirçioğlunun nəsr əsərlərində bunların hər ikisinə məxsus göstəricilər olsa da, o daha çox introvert yazıçıdır və bu bir cəhətlə mən, əslində, onun özü və sözü barədə bəri başdan hər şeyi deyirəm:

- hadisələrin zahiri gedindən daha çox qəhrəmanların daxili aləmindəki olaylardan bəhs edir;
- konkret məsələlərdən daha çox, əzəli-əbədi problemlərlə uğraşır;
- dünyadərkinin əsasında məntiqdən daha çox, bədii intuisiya dayanır;
- realizmdən daha çox, magik realist üslubda yazır;
- gerçəkliyi adi yox, daxili gözle seyr edir;
- obyekt yox, subyekt əsas bədii araşdırma predmetinə çevirir;
- dünyadan insana yox, insandan dünyaya baxır.

Yunis Əmrənin "Məndə bir

mən vardır, məndən içəri" misrəsini yazıçı özünün "Səbət" povestinə epigrafla seçib və bu, təsadüfi deyil. Özünün həqiqi məni, daxili mahiyyətini, alter-egosunu, ruhunu dərk etmiş (özünü ruh kimi dərk etmiş!) insana məxsus bu misra introvert düşüncənin həm əvvəl, həm axırı, həm "bismillah", həm də "la ilahə illəllahı"dır və onu Natəvan bütün yaradıcılığına epigrafla seçmək olar. Bəs, yazıçının məndən içəridəki "mən"i kimdir və nə deyir?

***

Körpə dünyaya göz açanda, yaxud insan yuxudan oyananda ilk öncə ətrafı, sonra özünü görür. İdrak prosesi də eyni qaydada gedir. Fələsdən başlayaraq naturfilosoflar kosmos və təbiəti (çölü!), onlardan bir əsr sonra gələn Sokrat isə insanı (iç!) öyrənirdi. Antik düşüncəni əvəzləyən xristianlıqda düşünmə insandan Allaha, onun yerinə keçən İntibah düşüncəsində isə əksinə, Allahdan insana üz tutdu. Bu, min illər boyu düşüncənin çöldən içə və əksinə hərəkəti demək idi. Zahiri əksliklərə baxmayaraq, bütün bu qabarma-çəkilmələrin alt qatında bir vahid məqsəd vardı - düşüncə məndən içəridəki "mən"i axtarırdı. Çünki insan mikrokosmik subyektdir, yəni varlıqda olan hər şeyi kiçildilmiş şəkildə özündə daşıyır və istər təbiət, istər kosmos, istərsə Allahı öyrə-

nəndə də mahiyyətə özünü öyrənir. Bunu hamıdan yaxşı başa düşən zərrə (iç!) ilə küllü (çöl!) vəhdətdə qavrayan qərb qnostikləri və şərq sufurları idi.

Lakin insan tək məkən yox, zamanı da özündə daşıyır. Yeni Dövr italyan filosofu Cambratisto Vikonun dediyi kimi, hər birimizin həyatı insanlıq tarixinin xülasəsidir, yəni hər kəs öz ömründə bəşər tarixinin mərhələlərini qısa şəkildə təkrar edir. Dahi filosofun bu qənaətindən belə nəticə çıxarmaq olar ki, başqalarından fərqli olaraq yazıçı (ümumən yaradıcı adam!) istər məkən, istərsə də zaman baxımından bu prosesləri sadəcə yaşamır, həm də dərk edir, ən azı duyur və onun istedadının dərinliyi (və yüksəkliyi!) bu analogiyaları hansı ölçüdə dərk etməsi, nə qədər duması ilə birbaşa bağlıdır. Vikonun fikrini yadda saxlayaq, çünki vaxtaşırı bizə lazım olacaq və qənaətlərimizin fundamental əsasında duracaq.

***

Natəvanın "Birinci kitab"ında toplanmış povest və hekayələri yazılma ardıcılığı ilə oxuyanda çöldən içə (və əksinə!) doğru keçidləri aydın görürük. "Avey əfsanəsi" (1986) hekayəsi yazılma tarixi baxımından birinci, "Kələğayı" (2005) hekayəsi isə sonuncudur və bunların birindən digərinə 20 illik yol ya-

zıcının romantizmdən realizmə doğru qət etdiyi məsafədir. Bu iki məqam arasında o, "Dözüm" (1987) povestində psixoloji realizm, "Üç nöqtə" (1996), "Səbət" (1997) və "Yetim" (2002) povestlərində isə magik realizmdən keçir. Ona görə metodoloji və xronoloji baxış bucaqlarını birləşdirsək, yazıçının keçdiyi yaradıcılıq yolunu belə yekunlaşdırmaq olar - romantizmdən psixoloji realizmə, oradan magik realizmə və oradan da realizmə.

Xeyali göylərdə dolaşan romantizm kosmosla, insanın daxili enən psixoloji realizm psixikayla, daha dərinlərə baş vuran magik realizm ruhun sirləriylə, adi, gündəlik gerçəkliyə üz tutan realizm isə ətraf mühit, dünyayla bağlıdır. Ona görə romantizmdən realizmə gedən yolda psixoloji və magik realizmdən keçmək kosmosdan dünyaya öz içindən (psixika və ruhundan!) keçərək getməyin metodoloji ifadəsidir. Məsələn sadələşdirsək, bu, çöldən içə baş vuran yazıçının gördüyünü görüb, götürdüyünü götürüb, yenidən işıqlı dünyaya çıxması deməkdir. Yazımızdan əsas məqsəd də onun bu səfərdə nələr görüb, nələr götürdüyünü bədii-metaforik dildən elmi-analitik dilə çevirməkdir.

(Davamı səh.4-də)

(Əvvəli səh.3-də)

***

Natəvanın bədii düşüncəsində bir-birini əvəzləyən metodoloji keçidlər obyektiv tarixi zərurətdən doğur və 90-cı illərin keçid ruhunu ən geniş şəkildə özündə əks etdirir. Bu illər sovet insanının qondarma kommunizm ideyası ilə vidalaşmış, özünə gəldiyi, öz qəlbi, ruhu, vicdanı ilə baş-baş qaldığı dövr idi. On illər boyu ateist-materialist ruhda tərbiyələnməmiş bu insana saxta nəzəriyyələrlə ört-basdır edilən dəhşətli həqiqətlər bir andaca və bütün çırpıqlığı ilə əyan olmuş, o hamı tərəfindən tərk edilmiş, hər şeyi itirib, nəhayət ki, Allahın özüylə üz-üzə dayanmışdı. Zamanın nəbzi indi yalan yox, həqiqət, insanı yox, ilahi ritm üstündə vururdu.

90-cı illərə məxsus faciələrin bir köklü anlamı var idi - dünya dağılıb, yenidən qurulmalı, ateist-materialist qafalı sovet adamı ölüb, adam (Adəm!) balası kimi yenidən doğulmalıydı. Allah insanı növbəti dəfə "ölüm-dirim" sualı qarşısında qoymuşdu! İstedadın bir göstəricisi də bu ilahi-tarixi aktın mahiyyətini dərk etmək, zamanın qarşıya çıxardığı yeni mənəvi tələbləri duymaq və onlara bədii cavablar vermək idi. Bu idrak, duyum və istedad Natəvanda var idi. 90-cı illərə yaxınlaşdıqca onun romantizmdən uzaqlaşması, öz əsərlərini psixoloji və ya magik realizm üslubunda yazması, yəni insanın daxili aləminə enməsi bunu göstərirdi. Vaqif Səmədoğlunun diliylə desək, "insana əmək vaxtı" idi.

Meydan olayları, nəhəng imperiyanın çöküşü, siyasi hakimiyyət dəyişmələri, müharibə, qaçqınlıq, aqlaşmaz güzəran sorunları ilə səciyyələnən, ümidin Allaha qaldığı o illərdə insanın son sığınacağı onun öz qəlbi, ruhu, vicdanı - bir sözlə, iç dünyasıydı. Çünki insan göylərin yetmiş ildən bəri bağlanmış qapısını açmaq, Allaha ərzi-hal etmək, onunla dialoq qurmaq istəyirdi. Allaha ən kəsə yol isə hər birimizin öz içindən keçir.

***

Folklor ənənələrinə söykənən, nakam məhəbbətdən danışan "Avey əfsanəsi"nin səksəninci illərdə, özü də məhz romantik üslubda yazılması təsadüfi olmayıb iki amillə bağlıydı. Folkloristik mövzuya müraciət öten əsrin ikinci yarısından dərinləşən milli özünüdərk inifadə formalarından biri, milli özünüdərk isə 90-cı illərdə başlayacaq fərdi özünüdərkə hazırlıq idi. İnsan özünə doğru pillə-pillə enirdi və bu, məsələnin milli-ideoloji tərəfiydi. Romantik sevgi olayı yazıçının gənclik yaşı və zövqünə uyğun gəlirdi ki, bu da məsələnin fərdi-psixoloji tərəfiydi.

Hekayə bizə Avey dağı və Damcılı bulaq haqqında bir əfsanə danışır. Osman ağanın gözəl qızı Bənövşə və çoban Avey bir-birini uşaqlıqdan sevsə də, ata qızını qonşu mahaldan varlı bir kişinin oğluna vermək istəyir. Aveylə Bənövşə gecəylə bir-birinə qoşulub qaçirlar. Sevgililəri başının dəstəsi ilə təqib edən qızın qardaşı onları səhərə yaxın geri qaytarır və əl-qolu bağlanmış Aveyi dağdan atıb öldürür. Saçları bir gündə ağaran Bənövşə daha heç kəsə ərə getmir. Bundan sonra xalq nakam gəncin öldürüldüyü dağa Avey dağı, onun sinəsindən sızan bulağa isə Damcılı bulaq deyir. Müləlifin yaratdığı toponimik və hidronimik əfsanə bundan ibarətdir.

Öz kitabına yazdığı ön sözdə Dəmirçioglu uşaq vaxtı yuxularında "dağların, dərələrin, böyük suların, uçurumların, şəhərlərin üstündən" uçmasından danışır. Romantizm də həyatın, folklor da sənətin üstündən uçub getməkdir

və hekayəni oxumağa başlayanda bizə elə gəlir ki, gənc Natəvan "Avey əfsanəsi"ndəgerçəkliyi quş uçuşundan seyr eləyəcək.

Hekayəni oxuyub başa vuranda isə əks duruma üzlaşırık. Aydın olur ki, yazıçı əfsanə danışmaq yox, romantik idealla həyatın sərt həqiqətini üz-üzə qoyub, bu toqquşmadan doğan faciəni göstərmək istəyir. Son dərəcə zərif ahənglə, sözlərin sanki bir-birinə toxunub səs salmağa ehtiyat elədiyi sakit tonla başlamasına baxmaya-

mantik eşqin faciəsi də məhz qadın təbiətindəki bu ziddiyyətdən doğur. Nə qədər sevsə də, ağa qızı sosioloji səddi aşb çobanın birinə arvad olmasıyla barışmır. "Xalq nə deyər?" düşüncəsi buna imkan vermir.

Daxili tərəddüdlər içində qalan qız arxalarınca gələnlərə işarə vermək üçün kələğayısını sevgilindən gizli yola atır. Fikirdən keçən, dilə gələn intriqaya bu dəfə həyata keçir və gerçəkləşir:

"Əli ilə çiyinə düşmüş kələğ-

Yazmaq yaratmaq deməkdir

raq, bu qarşıdurmaya elə ilk cümlələrdən işarə olunur:

"Sakitcə dayanmışdılar, üz-üzə. Ətraf sakitlik idi. Bənövşə göylərə baxdı. Sənsiz-hesabsız ulduzlar apaydın səmada parıldayırdı. Avey də başını qaldırıb baxdı. İlahi, göylər adamı necə çəkərmiş".

Aveylə Bənövşəüz-üzə durub, məhəbbət isə bir-birinə yox, eyni istiqamətə baxmaqdır. Üstəlik də, Osman ağanın bağındatəke aşıqla məşuq yox, həm də kişiylə qadın, kasıbla varlı, inamla etibarsızlıq, romantizmlə realizm üz-üzə durub. Konfliktdən hərəketə gətirən və inkişaf etdirən, sūjetin sonrakı gedişində zamanla üzə çıxacaq bu qarşıdurma başlanğıcda hələ gizlidir. Bədii mətni xalça kimi toxuyan yazıçı öz çəşnisinə uyğun olaraq işarələri ilmə-ilmə vurur və hər ilmədən sonra məsələ daha görümlü şəkil alır. Onun ikinci işarəsiylə qaranlıq intriqanın üstünə ay işığı düşür:

"Ay doğdu. Ətraf aydınladı. Yənə göyə baxdılar. Bədrənmiş ay işıq saçdı. O, ulduzlar kimi adamı göylərə çəkmir. Sanki nazla deyir: - "Yox, yaxın gəlmə, uzaqdan bax, uzaqdan sev məni. Uzaq sevgi gözəl olur".

Qarşıdurma ilk dəfə Bənövşənin qulluqu Güllü, sonra Aveylə söhbətlərində dil açır, bununla da kosmik qatdan sosioloji qata enir (təbiətdən cəmiyyətə keçir!) və nəhayət, özünün son formuləsini sevgilisinə qoşulub qaçan qızın daxili monoloqunda tapır:

"Hə, mən daha ağa qızı deyiləm. O insanlar ki məni xanım kimi dünyaya gətirmişdi, mən onlara xəyanət etmişəm, bir nəslin qeyrətinə ləkə vürmüşəm. İlahi, doğrudan da, bir oğlana görə hər şeyi atıb gedirəm. Bəs, qardaşım? O dəliqanlı camaatın içində necə baş qaldırıb gəzəcək?"

İnsan özünün həqiqətini sona qədər yalnız özünə açma bilər. Bənövşə də özünün əsl həqiqətini nə Güllü, nə də Avey yox, məhz özünə açır. Məlum olur ki, sevgililər eyni atın belində, eyni yolla gətərlər də, əks istiqamətlərə baxırlar - oğlan irəli, qız isə geri.

Avey əsl romantik qəhrəman (və kişi!) kimi kristal daxili aləmə malikdir. Onun xarakteri, davranışı, danışığına ülvilik, mələk məsumluğu, qeyri-emosionallıq xasdır. O, hətta ağlayanda da səssiz ağlayır. Çünki o, təbii insandan daha çox romantik məhəbbət idealinin təcəssümüdür.

Bənövşənin daxili aləmi isə real, təbii bir insan (və qadın!) kimi saf, yekreng, monolit deyil. Onun əsas xarakterik özəlliyi üzücü daxili tərəddüd və bundan doğan ziddiyyətlərdir. Avey əsl kişi olduğu kimi, Bənövşə də əsl qadındır və elə bu üzdən iki hissini əlində qalır - dili bir, ürəyi başqa söz deyir. Ro-

ayısını sürüşdürüb açdı. Hiss etdi ki, uçunur. Aveyin gözlərindən yayınıb kələğayını dizlərindən aşağı buraxdı. Kələğayı sürüşüb, atın dal ayaqları altına düşdü... Qız dönüb arxaya baxdı, kələğayı yolun kənarında ağarırdı. Əgər gələn olsa, indi onların hansı səmtə getdiklərini çox asan tapacaqdı".

Kələğayı sevgilisi ilə atası (qardaşı!), özü ilə cəmiyyət, qəlbi ilə ağıllı, keçmiş ilə gələcəyi arasında qalan Bənövşənin iki zidd dünyasını birləşdirən (ayıran!) körpü-mediatorudur. Eynilə Dezdemonanın dəsmalı kimi hadisələrin gedişinə təkən verən, gizli intriqanı üzə çıxaran və gerçəkləşdirən bu baş örtüyünün hekayənin binar (ikili) strukturunda özəl yeri var. O, namus anlayışının ümumxalq təfəkküründəki rəmzi obrazı, ictimai əxlaq kodeksinin simvoludur. Qadının (insanın!) azad sevgi, sərbəst seçim və xoşbəxt ailə həyatı vəd edən gələcəyə yolu sosial yasaqların simvolu olan bu obrazla kəsilir. Bu, romantik sevgi faciəsinin sosioloji tərəfidir.

Lakin məsələnin daha ciddi, metafizik yönü də var. Sözlən həqiqi və ciddi mənasında bədii ədəbiyyatın orijinalı ya birbaşa, ya da şüuraltı olaraq dini mətnlərdir. Avey-Bənövşə hekayəsinin də arxetipində müqəddəs kitablardan gələn Adəm və Həvva hekayəti durur - Osman ağanın bağı cənnəti, Avey və Bənövşə ilk günahla üz-üzə duran kişi və qadını işarələyir.

Allah, əlbəttə ki, hekayə yazmır. O, qələmi artıq çoxdandır ki, insana verib. O indi redaktə və ya sensor işi görür - heç nəyi qaçırmayan iti nəzərləyilə təkə həyatı olaylar yox, həm də mətnlərin yaranması prosesinə birbaşa müdaxilə edir. Bəzi yazıçılar bu redaktəni qəbul, bəziləri isə rədd edir. Natəvan bu məsələdə qızıl ortada durur. O, əksər əsərlərini gözə görünməyən, amma varlığı hər cümlədə duyulan Gözün şəhadəti ilə yazır. Bu əsərlərin əsasən magik realizm örnəkləri kimi meydana çıxmasının səbəbi də budur. Onun mətnlərində yuxarıdan qırılmadan baxan Gözü ilk dəfə Aveylə Bənövşənin romantik sevgisinə nəzər salan görürük və bununla da, "xalq nə deyər"ə "Allah göydən baxır" əlavə olunur:

"Bənövşə kövrəldi. Yanağı uzununu yaş axdı. Birdən üzünə toxunan nəfəsdən diksindi, geri çəkildi:

-Yox! Ayıbdır, görürlər.

- Heç kəs görməz.

- Heç kəs görməsə də, ay insafsız, Allah ki görür"

Yazıçı öz hekayəsini ilahi yazıyla gizli dialoq üstündə qurur, amma onu təkrar eləmir: dini mətnə Həvva şeytana uyur, hekayədə isə Bənövşə "uymur"; dini mətnə qadın öz ehtirası, hekayədə

də isə mühakiməsinin əsiri olur.

Lakin aralarındakı zahiri ziddiyyətə baxmayaraq, yazıçı müqəddəs kitabı inkar yox, davam etdirir. Çünki ilahi hökmlər öz-özülüyündə müqəddəs olsa da, sosial düşüncəyə proyeksiya olunan sonra sınaq təhrifə uğrayır, zahiri formasını saxlasa da, mahiyyətcə dəyişir, düşüncə yolunda buxova, xoşbəxtlik yolunda səddə, bir sözlə, zərərli ehkama çevrilir. Bu romantik sevgi faciəsinin metafizik tərəfidir.

Mənfə işarəli bu çevrilməni yarıdan ilahi hökmün mahiyyətini dərk etməyən, onun mənası yox, hərfinə, məzmunu yox, formasına sədaqət göstərən, ona münasibətdə dialektik inkişaf meylini nəzərə almayan, nəticədə hər şeyi ehkamlaşdıran insan yanaşmasıdır. İnsan fərqiində deyil ki, almanı yemək Adəmlə Həvvaya cənnətdə qadağan olunmuşdu, biz isə dünyada yaşayıırıq.

Dezdemonanın boğulmasından sonra qəb insanı ehkamçılığı, doqmatizmi də boğdu. Şər q insanı, özəlliklə şərq qadını isə qadağanedicilik ehkamların qorxusunu hələ də canından çıxarmayıb. Hekayənin finalındakı faciə də dini və sosial qadağalardan çıxma bilməyən qadının öz mühakimələrindən doğur. Dezdemonanın dəsmalından fərqli olaraq, Bənövşənin kələğayısını oğurlayan olmur, onun Yaqosu (yağısı!) öz düşüncəsidir. Qadağalar qarşısında qorxu həlledici anda qəlbin istəyini boğur və o bunun cəzasını həyatı boyu çəkir - vicdanın hökmüylə sevgidən ömürlük məhrum edilir. Bu, faciənin fərdi-psixoloji tərəfinin solumla bağlı nisbətən üzde olan (insanı!) qatıdır.

Maraqlıdır ki, hekayədə Bənövşənin anası yoxdur və bu təsadüfi deyil. K.Q.Yunqun "Psixanalitik nəzəriyyənin təsviri təcrübəsi" əsərində yazdığı kimi, bu durum qızda uşaqlıqdan bəri ailədə ananı əvəz etmək meylli doğurub, onda Edip kompleksinin qadın versiyası olan Elektra kompleksi formalaşdırıb. Nəticədə o, qardaşı və atasının təsirindən çıxıb, sözlən tam mənasında sevgilisinin olmur, özünü küləri atıb, "özgə", "yad" kişini qəbul eləmək mərhələsini keçə bilmir. Bu isə faciənin fərdi-psixoloji tərəfinin daha dərin - bioloji, instinktiv, freydist (heyvani!) qatıdır.

Bütün bu sosial, metafizik, psixoloji açıqlamalardan görünür ki, müxtəlif səciyyəli ehkamlar yüzillərdən bəri şüurlarda elə kök salıb, cəmiyyət təmsilçisi, Allah bəndəsi, övlad, ailə üzvü olmağa o qədər qapılmışıq ki, öz içimizdə özümüzlə ayaq qoymağa bir parça yer belə qalmayıb. Düşüncəmiz başdan-baş kənardan gələn təlqinlərlə dolub. Nəticədə ağılimızın daxili "mən"lə əlaqəsi kəsilib, ruhumuz deaktivləşib, özümüzlə itirmişik. Sonucu da bu olub ki, hələ də dünyanın ilk problemi - Adəm və Həvva məsələsinin uğursuz çözümlə ilə uğraşıırıq. Hekayədən doğan başlıca ideya, mənə, budur.

Romantik üslubuna baxmayaraq, hekayənin alt qatında antiromantik ruh var. Çünki onun yazıldığı 80-ci illərdə işıqlı gələcəyə dair sovet "romantizminin" öz ömrünü

artıq başa vurduğu çoxlarına sirt olmadığı kimi, yazıçı da öz ömrü və düşüncəsinin romantik mərhələsi ilə vidalaşmaq üzrəydi. "Avey əfsanəsi" Dəmirçioglunun kitabına daxil edilənlər arasında yazılma tarixi baxımdan ilk əsəri olsa da, ümumən ilk işi deyildi. Çünki hekayənin yetkin üslubu müəllifin bu əsərə qədər xeyli yol keçdiyini aydın göstərir. Bu hekayə ilə romantizm onun düşüncəsində bir tərəfdən cəmiyyət hadisəsi olmaqdan qurtarıb, təbiət predmetinə (dağa və bulağa!) dönür, digər tərəfdən isə prosessualıq keyfiyyətini itirib, "ədəbiyyat tarixi" faktına (əfsanəyə!) çevrilir və keçmişdə qalırdı. ***

"Avey əfsanəsi" üzərində belə geniş, yerli-yataqlı dayanmağımız təsadüfi deyil. Çünki iki tərəfə - Bənövşə kimi geri və Avey kimi irəli baxan bu hekayə öz müəllifinin yaradıcılığında bir dövrə yekun vuran, digərinə işarə edən metodoloji keçid məqamıdır. Yazıçının mövqeyinin Bənövşədən fərqləndiyini demək, yaqın ki, artıqdır, amma bu mövqə Aveylə də üst-üstə düşür. Çünki öz qəhrəmanından fərqli olaraq, o, "irəli"ni keçmiş yox, gələcəkdə, ay işığı yox, qaranlıqda, romantizm yox, modernizmdə görür.

Bilirəm ki, "necə, gələcəyi qaranlıqda görür?!" deyə təəccüb edənləriniz oldu. Qərar verməyə tələsmədən mətnin içində gizli alimlik edən, metodoloji məsələlərlə bağlı sətiraltı eyhamlar vuran yazıçının işarələrinə diqqət edək.

Osman ağanın bağında (cənnət bağçasında!) sevgilisi ilə üz-üzə duran Aveyin ağılından üç fikir keçir və bunların hər biri həm də yazıçının bilərəkdən (bilməyərəkdən!) müəyyən bir yaradıcılıq metoduna münasibətini işarələyir:

"Gündüz günəş işığında hər şey - çirkinliklər də, yaxşılıqlar da öz rəngində görünür" - bu, gerçəkliyə realist baxışa işarədir.

"Gecə qaranlığında heç nə görünmür" - bu dünyaya, yəni realizmə göz yumub, həqiqəti insanın öz içindəki zülmətdə axtaran modernizmə işarədir.

"Ay işığında isə ancaq bəyaz gözəllik görünür" - bu artıq gerçəkliyi idealizə etməyə meylli romantizmə işarədir.

Gündüzün gözəlliklə yanaşı çirkinliyi də göstərməsini ifrat, zülmətin heç nə göstərməməsini təfrit sayan Avey işığın etidal, orta, yəni ideal həddini istəyir və bunu ayılı gecədə tapır. Romantik qəhrəman kimi onun ideali gerçəklik yox, gözəllikdir.

Hekayədən doğan ən ümumi qənaət isə göstərir ki, yazıçı öz qəhrəmanı ilə nəinki razı deyil, hətta onun fikirlərini əfsanə sayır. Olsun ki, o bir vaxtlar Avey kimi düşünüb, amma indi onun can atdığı ideal gözəllik yox, bütün çirkinlik və gözəllikləri ilə birlikdə həqiqət, gerçəklik, realizmdir.

Yetmiş illik sosialist realizmi praktikası gerçəkliyə kənardan təlqin olunan fikirlərlə getməyin necə absurd sonuclara gətirdiyini bütün çırpıqlığı ilə göstərmişdi. İndi birçə yol qalırdı - həyata "marksizm-leninizm klassikləri" yox, məndən içəridəki "mən" in gözüylə baxmaq! Realizmə insan psixikasının nəm-lum qarantlığı və insan ruhunun sirtli zülmətdən keçərək getmək! Birci hal özünün metodoloji ifadəsini psixoloji realizm, ikincisi isə magik realizmdə tapır. Natəvanın xronioloji baxımdan növbəti əsəri - "Dözümlü" hekayəsini psixoloji-realist üslubda yazması bu üzden məntiqli və qanunauyğun idi.

Müəllifdən

Ədəbiyyatşünas alim, professor Yaşar Qarayev yazırdı: "Yaddaşı olmayan ədəbiyyat yaddaşı olmayan xalqın nəşibidir, siması olmayan, tarixi, taleyi, zəti və nəslə, əslə olmayan alın yazısıdır. Yalnız yaddaş olan yerdə sabitlik və tamlıq var, nəsillər və əsrlər ilahi və bəşəri dəyərlər, sərvətlər arasında əlaqə və estafet vardır". Azərbaycan dilinin çox zəngin, xalqımızın fəlsəfi təfəkkürünü, düşüncə tərzini, peşə-sənət sahələrini, adət-ənənələrini, inam, inanc və dini-mifoloji baxışlarını, ana dilimizin ifadə imkanlarının təsəvvürəgəlməz dəvəcədə əhatəlilliyini, genişliyini nümayiş etdirən, qoruyub saxlayan lüğət tərkibi vardır. Ədəbi dilimizin lüğət xəzinəsinə onun dialekt və şivələrində canlı danışıq dilində olan söz, ifadə və kəlmələri də buraya əlavə etsək, nəhəng bir lüğət meydana gələ bilər. Mən öz elmi tədqiqatlarımda, həmçinin bədii, publisistik əsərlərimdə həmişə ana dilimizin uralığı, oradakı bitib-tükənməyən ifadə, üslubi imkanlarını yüksək dəyərləndirmişəm, bu dilin daha da inkişaf etməsinə, zənginləşməsinə səy etmişəm. Azərbaycan dilinin tarixən müəyyənlanmış lüğət tərkibinə müdaxilə etmək lazım deyil. Doğma ocağımın, elimin, obamın lüğət xəzinəsinə, şivələrindəki söz ehtiyatını toplayıb lüğət şəklində nəşr etməyi ən böyük arzum, vəzifəm bilmişəm. Bahid dövətdə bir ailə kimi yaşayan etnik qruplar var ki, öz dillərində, öz ləhcələrində danışıqlar. Mən bu qrupların, müxtəlif bölgələrin öz ləhçəsinə, şivəsinə qapılıraşq parçalanması tərəfdarı deyiləm. Ancaq bu sözləri toplayaraq kitab halında çap etməyimin başlıca məqsədi bu cür sözlərin itib-batmaması gördür. Eyni zamanda topladığım sözlər, məsəllər əsasında bölgələrin etnik coğrafiyasını, toponimlərini öyrənməklə gələcək nəsillərə çatdırmaqdır.

Məhz bu lüğət də həmin şərəfli vəzifəni, xidməti yerinə yetirmək üçün ilk təşəbbüs kimi qəbul edilə bilər. Ola bilər ki, bu kitabda oxucuların razılaşmayacağı məqamlar da gözə çarpa bilər. Onların da təkliflərini məmnuniyyətlə qəbul etməyə hazırım.

Kitabda verilmiş sözlərin hamısı Ağstafa və Qazax rayonlarının bütün məntəqələrində istifadə olunduğu üçün təkrarlara yol verməmək məqsədi ilə baş sözdən sonra həmin rayonların adını qeyd etməyi lazım bilmədim.

Salatın Əhmədova,
filologiya üzrə elmlər doktoru

Aa

A' CIRAM - əzizləmə məqsədilə istifadə olunan müraciət forması, "ay" nidası və "çırağ" ismindən yaranmış "ay çırağım" xitabının ixtisarla işlənən variantı. - A'çiram, dalsalmı geti, çiynimə salem, üşyörəm (Poylu qəs.).

ADAX - qədəm, addım. - Nə:yxşı 'nə yaxşı' addax açif bizə addadın, gəlmiş qəç sō:yndüm 'sevindim' (Poylu qəs.).

ADAX-ADAX GƏZMƏX - uşağın ilk addımı. - Sadiq dūnəndən adax-adax gəzməyə başde:yf 'başlayıb' (Poylu).

ADAXLAMAX - nişanlamaq. - Bö:yn qonşunun qızını oğluma adaxlamağa gedijəm (Qıraq Kəsəmən).

ADDAM - çaydan, arxıdan keçmək üçün iri daşlardan düzəldilmiş keçid. - Çalış, addamadan keç, ə:ygün 'ayağın' isdanmasın (Poylu qəs.).

A:DILI - qəti, heç vaxt, bir də. - Sənnən elə küsmüşəm kin, ... a:dılı mən tərəfə addama (Pirli).

Adna I. - qədim zamanlarda ailənin hamam günü. - Nənem həməşə de:yardın, adnamın vaxtın çatdı, başım qaşınar, su qo:yn, çimijəm (Qıraq Kəsəmən).

ADNA II. - həftənin günü, cümə axşamı. - Üzüməzə gələn adna dədəmin qara bayramına çüşör, qavır üsdə çıxajam (Sofulu).

AFAT / AFATI ALIMMAX - gücdən düşmək. - Elə bil afatım alınıf, ə:ygə 'ayağa' dura bilerməm (Eynalı).

AFAYAT - Abuhəyat <qadın adıdır>.

AXÇA - baliqların üstündəki pulcuq. - Balığın axçasını yaxşı təmizdə, yiməli olsun (Xanlıqlar).

AXMAZ - gölməçə. - Balıqlar axmazda kürülemişdi (II Şıxlı).

AĞZIXAMIRRI - tut arağı, ümumiyyətlə meyvə arağı. - A' bala, bir o ağzıxamırından birini geti, bir çapba içəm, kefim açılın (Çaylı).

AĞZINI ÖYMƏX - yamsılamaq. - Sayalı arvad bir az minqoyuydu, burunda danışırdı, o danışıqda balaca nū:əsi onun ağzını əyər (Ağstafa).

AĞZÖLÜ - azyeyən, iştahı olmayan, ağır, ölüvay, fərsiz. - Ağzölü, səni? üstüdə payımı da yidim, üstəlik çayımı da işdidim, sən hələ pay?ı micle:yrans 'miciləyirsən' (Kol Xəlfəli). **AĞNAMAX I.** - heyvanın yerdə uzanaraq özünü yerə sürtməsi <ata, ulağa aiddir>. - Beli gijişən, qaşınan at, ulaq ağne:yr kin, gijişən yerini soyutatsın (Poylu).

AĞNAMAX II. - köhnə divanın, damın nəmədən, köhnəlikdən uçulub tökülmesi. - Kasıfçılıx oldu, öyə baxa bilmədim, ağne:yf uşdu (Ürkməzli).

AĞSOĞLAĞI - nehrə yağını əridib dağ edərək və üstünə tünd sarımsaqlı qatıq tökərək hazırlanan yemək növü. - K'iş vaxtı sarımsaxlı ağsoğlaxdan çox yi:əllər kin, onu tumoy tutmasını (Xılxına).

AĞARTI - süd məhsulları: ayran, qatıq, körəmiz, şor, atlama və s. - İlnəx'lər doğsoydu ağartıdan doyunca ye:rdix 'yeyərdik' (Zəlimxan).

AĞAŞDI - qollu-budaqlı, irisümlü, ucaboylu. - Hasanın bö:yx' 'böyük' oğlu maşallah, ağaşdı uşaxdı, ona qız verməx' olar (Qara Həsənli).

AĞIRRIX - dərd, qəm, yük. - Sən də dərdirni danışıq ağırırığı üstümə töx'mə göröm (Yeniğün). Ağırırığı-uğurruğun gessin dağlara-daşdara, göyde ucan quşdara (Hüseynbəyli).

AĞNAĞAZ - ehtiyacı ödəmək üçün üyüdülmən, əsasən may ayında, məhsulun qurtaran vaxtında qalan az miqdarda taxıl. - Taxıl biçilənədəx' bir az ağnağaz eləmək lazımdı ki, uşaxlar ajından ölməsən (I Şıxlı).

AĞNAX YERİ - əsasən uzunqulaqların sərən torpaqda ağnaxlıqlar yer. - Xoduxlar özdərinə ağnağa verif yerə sərələndilər (Kol Xəlfəli).

AĞRİXÇI - yaylaq əhli dağa köçəndə kənddə qalan gözətçi. - Ağrışçılar kəndə yaxşı göz-qulax olsalar, yaylaxçılar da öylərində ötrü nayrançılıx keçirməzdər (Dəmirçilər).

AĞZINA DAŞ ÇALMAX - qarğış. - Ağzına daş çaldığım, bir gör mənəm dahlıma nələr danışıf, daha onun bir sözünə də inanmaram (Kosalər).

AĞZINI YELƏ VERMƏX: **AĞZINI BOZA VERMƏX** - aldatmaq, sözü sapdırmaq, azdırmaq. - Salmannan söz soruşdum, eləyəyə ağzımı yelə verdi, getdi (Yeniğün).

AĞZIBİR - qoyunların saxlandığı yer, pəyə. - Qoyunları yığ, ağzıbir elə, soqra 'sonra' da qayıf qa:yr 'qayıf' (Tatlı).

AĞZIBİR OLMAX - bir yerə yığımaq, bir yerə toplamaq. - Gəddiyimiz bu işdə hammız ağzıbir olmasax, ağzımızdan vuruf geri qaytarıaxlar (Qıraq Kəsəmən).

AĞZININ DARGASI OLMAX - qarşısındakının sözünün ağası olmaq <məcazi mənada>. - Az o:ana radd ol, nə de:yremə sələjə dilimnən tutur, elə bil ağzımın darğasıdır (Yeniğün).

AĞZISÜ:YUX - ağziyirtiq, sirr saxlaya bilməyən. - Gülbahar ağzı:sü:yx arvadı, onun yanında söz danışımaq olmaz (Ağköynək).

AĞRISINI ALMAX - yalvarmaq, əzizləmək. - Sənin ağırın alem, oğulsan, oğul, sənin qavağında heş kim duramaz (Ağköynək).

AYAL - əcəl. - Ajal gələndə majal

verməz (Poylu).

AJITƏRƏ I. - sulu yerlərdə bitən yeməli bitki, pəncər. - Bulax başında piten ajitərənin dadını heç nə vermər (Dağ Kəsəmən).

AJITƏRƏ II. - vəzəri. - Nərgiz xalam neçə ildi köçüf Bakıya, gənə də öz dilində danışar, vəzəriyə hələ də ajitərə de:yr (Poylu qəs.).

AJITMA - xəmir mayası. - Ay Bahar, ajitme:yı 'acıtmayı' ləmədən geti, xamır yoğrajam (Sadixlı).

ALA - alağotu. - Pambığı təmizləməx' lazımdı, ala basıf (Göycəli).

ALABAYDAX - xalq arasında pis xasiyyətlə tanınan adam. - El içində bir kişi də alabaydax oluf gedif, alaçiy işdərnə görə heş kimin onnan xoşu gəlmər (Ürkməzli).

ALADƏMYİLİ - seyrək, adda-budada. - Bu:yl alma aladəmyil gətirif (Poylu qəs.).

ALADİL - dediği sözün arxasında durmayan, dediği ilə əməli uyğun gəlməyən. - Fərrux aladil adamdı, onnan işə başdıyarsan, alayarımçix qalar (Ağstafa).

ALADIRI - alaçiy. - Kavavı aladiri pişirfsən, yiməx' isdēdim, az qaldı çişim qırılın (Muğanlı).

ALLAHOYDU - Allah göstərməsin, dad-aman, allah amandı. - Allahoydu, başıbat-mamış bu qız başımıza nə iş qaldı açmasını (Çaylı).

ALAXOR - çox meyvə yeyən, xoşlayan. - Çimnaz yaman alaxordu, onun əlinnən meyvə görmörux' (Molla Cəfəri).

ALAQARSAX - yanmış, qarsımış. - Kavavı uşağa vermə, alaqarsax pişif, qarnı ağrıyax. (Məzəm).

ALAĞAZDAMAX I. - gözüqırıq etmək, məzəmmət etmək. - Bezdim daha sənəq sözləriqnən, alağazdamısan mənə, baş götruf gedəyəm sənəq əliqnən (Tatlı).

(*Əvvəli ötnə sayımızda*)
ALAĞAZDAMAX II. - işi başdan-sovdu, yarımçiq görmək. - Esmira qazdarı alağazde:yf bir tərəfə tulladı (Yeniğün).

ALMAMAX - şübhələnmək. - Mən Navatdan almadım, deyəsən, naxoşdo:yf (Poylu qəs.).

ALAQURSAX - göy qurşağı. - Alaqurşax nənəmin lapırnı taxta tumanna oxşo:yr 'oxşayır' (Abbasbəyli).

ALANQUŞ - hıyləgər, bic, çoxbilmiş adam. - Sadıx alanquşdu, sözdərnin çoxu yalandı, sədrə yaltaxlammaxdan ötrü de:yr 'deyir' (Kəmərlı).

ALASƏY - gicbəsar. - Tahir də elə bil alasəydi, dərse gah gələr, gah gəlmər (Ağköynək).

ALAPÖRT - alaçiy. - Pakizə payı

Şirin-şəkər ləhcəmiz

tələsidi:ynən alapört pişirif (Qaymaxlı).

ALA-ULALA - alağotu. - Əkni alala ağzına alıf, vaxtında təmizləməx' məhsil görə bilme:yjex' (Salahlı).

ALÇAX ADAM - sadə, özünü yuxarıdan aparmayan, özünü dartmayan <adama aiddir>. - Cahan xala alçax adam olduğundan səni də heç vaxt qaldırmer (Poylu qəs.).

ALÇAXLIXI - sadəlik. - Malades Arif kişinin oğluna, oxudu, bö:yx' 'böyük' adam oldu, yenə də forsdam-madı, alçaxlığı qorudu (Aşağı Salahlı).

ALDİLƏ TUTMAXI - aldatmaq. - Adil mənə aldile tutuf pulumu əlimnən aldı (Daş Salahlı).

ALFATINI - acımaq. - Yaman ajmışdım, bir dūrməx' yidim, alfatinim alındı (Poylu qəs.).

ALIXI - yəhərin altından qoyulan palaz, çul. Yumşaq olur və qayıyla bərkidilir. Əsasən, ulağın belinə qoyulur. - Aliği getir, eşşəyi alixle:yf, 'alıqlayım' meşəyə gedərnəm (Molla Cəfəri).

ALIX QAYIŞI - aşılınmış inək gönündən çəkilən qayış. - Alix qayışının uzunluğu 8 metr, eni 5-7 santimetr olur. Haravya qoşulmuş özkün quyruğuna keçriler və ucjdan boyunduruğa bağlanerkin, ağır yük enişdə öküzü basması. Alix qayışı öküzü belinnən də aşırtaqla bağlanerkin, o özkün əyğinə düşməsin. Buna da alix aşırması de:yllər 'deyirlər' (Poylu qəs.).

ALIXLAMAX - yəhərin altından yumşaq palaz, çul qoyub qayıyla bərkitmək. - Bavam atı töylüyə çəkməmişdən qavax alixle:yrdı (Poylu).

ALTDIX - yəhərin üstə qoyulan döşəkçə. - Ay arvad, altıdx cınlıf, təzəsinə tix' (Aşağı Kəsəmən).

ALIMÇA - alça. - Alımça yidim, çişim qamaşdı (Qıraq Kəsəmən).

ALİŞMAI - kəsilmiş mal və ya qoyun ətinin təzərisiz bölünməsi. - Alı kişi məlini ətinə alıışmada elə bölürdükün, heç kimə nə az çüşürdü, nə çox, hamı razı qalardı (Poylu qəs.).

ALİŞMAX I. - xəstəliyin şiddətlənməsi. - İlham isdilix'dən alişif yanardı (Qazax).

ALİŞMAX II. - layiq olmadığı sözü eşidib əlovlanmaq. - Haxsız deyilən söz adamı içərdən alişifirf yandırır (Köçəsgər).

ALİŞMAX III. - öyrəşmək, adət etmək. - Sənəmə elə alişmışamkin, onnan heç aralana bilerməm (Ülkməzdi).

ALLAN-BULLAN - cavən, gözəl vaxtı, qızların qızlar bulağından su içən vaxtı. - Allən-bullən vaxtıydı, sufatımnan qan damerdı, indi nəyim qalıfkin (Sadixlı).

ALTDAN-ÜSTƏN DANIŞMAX - sözü yayındırmaq, düz danışıqmaq. - Sən, gəl maça sözlər düzünü də, altıdan-üstən danışıma (Poylu).

ANADİL - quş adı. - Yaz gəlmişdi, anadiller susmax bilmerdi (Aşağı Əksipara).

AQARI - kənar, aralı. - Bir az aqarı dur, maça nə: yapşıfsan, isdidən öldüm (Yeniğün).

ANDIR - vəfat etmiş insanın əşyası. - O andırı tulla gətsin, kimdi onu geynən, rəngi gedif (Ürkməzdi).

ANDIRA QALMIŞ - qarğış, ölmüş insanın əşyalarının lazımsız qalması. - Andıra qalmış donuqu götü burdan, yoxsa it aparax (Köçəsgər).

ANUTU ÇIXMAX - arıqlayıb çöpə dönmək. - Naxoşduxdan Ələsgərin anqutu çixmışdı (Aşağı Salahlı).

ANŞIRMAX - tanımaq, uzaqdan oxşatmaq, səmkək. - Qasım kişi əlini gözünə üstünə qoyuf uzaxdan gələni anşırxax iste:yrdı (Aşağı Əksipara). Sonradan anşırdım kin, bu gələn Qaçax Kərdədi (Ürkməzdi).

ARALIX - hər tərəfi su olan adacıq, quru yer. - Qazdar özdərnə aralığa vermmişdilər (Abbasbəyli).

ARRAMMAX I. - utanmaq, üzü gəlməmək, üzü kəsməmək. - Eldən arrammaseydım, dolanıxıxdan ötrü lap hamballığa da gedərdim (Poylu).

ARRAMMAX II. - namaz qılmaq üçün təmizliyə çıxmaq, çimmək, qüsul etmək. - Namazımın vaxtıdır, gedəm, bir ledərə suynan da olsa başıma tököm, arranəm (Ağstafa).

ARD Ə:YAX - dal ayaq. - Anam bizə belə bir tapbaca de:yrdı:

Dağdan gələr, daşdan gələr, Bir balaca asdan gələr, Ard ə:yağın aldırmaz, Başna noxta saldırmaz. <Tapmaca, açması: Əzrayıl.> (Poylu qəs.).

ARANÇI - dağa köçən heyvandarların evlərini, təsərrüfatlarını qoruyan, yayda biçin qurtarana qəddər aranda qalan adam. - Bir də ismarış gələrdikin, arancının pendiri-şoru qurtarıf. Yaylaxçılar da tez yağdan-pendirdən bir motal dolusu yığıf göndərdilər ki, arancı aj qalmasını (Aşağı Əksipara).

ARMAX - arası saz olmaq, həvəskar, aludə olmaq. - Böyük gədəm göyərçin saxlamaxnan arası armaxdı (Poylu qəs.). Çöl işdəriynən aram yoxdu, öy işdəriynənə yaman armağam (Canalı).

ARĞAZ - anqətəhər adam. - Cəfərqulu kişi arğaz adam olsa da, hələ canı suluydu (Qaymaxlı).

ARI - təmiş, ləkəsiz. - Qızımız, şükür allaha, aydan arı, sudan durudu (Poylu qəs.).

ARXA - nəsil, kömək, damaq. - Oğlan nūəmi çox iste:yram, çünki o, mənəm araxmı, dayağımdı (Ağstafa).

ARPA-BUĞDA - hamilə qadının bir dəfə oğlan, növbəti dəfə qız doğması. - Anam pütün uşaxlarını arpa-buğda doğmuşdu (Dəmirçilər).

ARSALA - heyvan budunun sümük qarışığı əli aşağı hissəsi. - Əli kişi heyvanın həməşə arsalasını alardı (Aslanbəyli).

ARSALAX-BURSALAX - güclü küləyin tozanaq qaldıraraq əsməsi. - Günün günortası çağı bir arsalax-bursalax başdadıkin, gəl görəsən, göz-gözü görmördü (Poylu qəs.).

AROY - yuyulmuş paltanın çirkli suyu, murdar su. - Çimnaz paltarı yuyannan soqra 'sonra' aroyu güllərin divinə tökdü, bir az keçmiş güllər aroydan boynnarını bix dü (II Şıxlı).

A:TAM-ANAM - müraciət forması <əzizləmə mənasındadır>. - A:tamanam, a'çiram, məx'təfdən gəlifənsən, xəvərim olmo:yf, dur gəl pay pşirməm, əppəyqi ye (Poylu qəs.).

ATÜSTÜ - ani, tələsik. - Bajlığım Şəfqəylə atüstü görüşüf ayrıldım (Poylu qəs.).

ASAND BALA - qoçaq, çoxbilmiş. - Nurəddini elə bilmə, nə asand baladı, bildiyini heş dədəsnə də verən döy (Poylu).

ASMA - guya. - Gülyaz öznü elə göstərərkin, bu sözü asma o demə:yf (Aşağı Kəsəmən).

AŞIRMAX - ötürmək, tələsik yemək. - Ajınnan öldürdüm, yiməyi gərən kimi ağına-bozuna baxmadan aşırdım (Dağ Kəsəmən).

AŞQAL - arıx, yararsız, lazım olmayan. - Aşqal-uşqal əti çəkiş uşağa verifsən, qo:ynun 'qoyunun' daha başqa yeri yoxuydu? (Böyük Kəsik).

AŞIXLI - heyvan ayağının diz hissəsi. - Canavar ağzi yanmış, heyvanın düz aşıxlığını qopartmışdı, yazıx heyvan yeryə bilmerdi (Düz Qışlaq).

ATDIR - çıx get <qəzəblə deyilən nəzakətsiz müraciət>. - Borc qaytaran zivil döysən, atdir, çix get, sa?a verlesi pulum yoxdu (Poylu).

ATMARALI - yekəpər, yəndəmsiz. - Sabirin bö:yx' 'böyük' qızı lap yəndəmsizdi, atmaralıdı ki, duruf (Poylu qəs.).

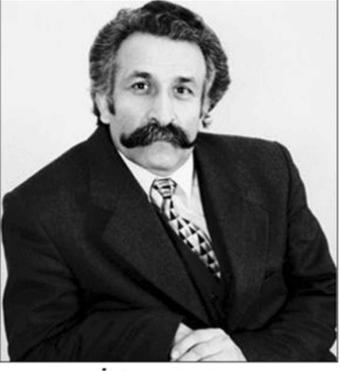
AVAL - əngəl, işləngiden, bəla. - Bu qız da bizə aval oluf, çixıf ərə getmerkin, əlmiz-ə:yğiməz açılın (Eynalı).

AVLAĞI - zoğalin bir yanı qızaran və bir tərəfi sarı olan tam yetişməmiş, turşməzə vaxtı. - Gö:əlinin, gilasın, gö:əmin, əriyin də avlağı olar. Avlağı vaxtı meyvəni dərməx' olmaz, həm turş olar, həm də aji olar (Məzəm).

AVIŞQA - pəncərə, nəfəslik. - Avışqanı açıx qoy, içərnin havası dəyişsin (Ürkməzdi).

AVRINA PÜKÜLMƏX: **AVRINA SİĞİŞDIRMAMAX** - özünə siğışdırmamaq, abırını gözləmək. - Qonşum üstümə gəlmişdi, bilirdimkin üzdü şeydi, avrıma pükülfuf eşyə çıxmadım (Poylu qəs.).

(*Davamı gələn sayımızda*)

İslam Sadiq,
filologiya üzrə elmlər doktoru

Bir neçə vaxt bundan öncə dostum Telman Səmədov zəng vurub dedi ki, "Azadlıq" radiosunda Səməd Vurğun haqqında bir veriliş var, ona qulaq as. Mən həmin verilişi dinlədim və "Azadlıq" radiosu ilə bağlı bir olayı xatırladım.

Üstündən çox illər ötdüyünə görə dəqiq vaxtını bilmirəm, "Azadlıq" radiosundan mənə bir xanım zəng vurub dedi ki, "Koroğlu" dastanı haqqında veriliş hazırlayırıq və istəyirik siz orda iştirak edəsiniz. Mən söz verdim. Verilişin vaxtına hələ bir neçə gün vardı. Həmin xanım hər gün iki dəfə zəng vurub mənim gəlib-gəlməyəcəyimi dəqiqləşdirirdi. Görünür, gələcəyime çox da əmin deyildi.

Danışdığımız vaxtda mən "Azadlıq" radiosunun C.Cabbarlı küçəsində yerləşən ofisinə gəldim, həmin xanım məni qarşıladı, otağa apardı.Tanış olduq. Bu xanım indi S.Vurğun haqqında veriliş aparın Şahnaz Bəylərqiızıdır. Qış ayıydı, paltomu soyundum, oturmaq istəyəndə açıq qapıdan gözüm dəhlizdə gəzən Seymur Baycana sataşdı. Soruşdum ki, Seymur Baycan burada nə gəzir? Şahnaz xanım dedi ki, o da "Koroğlu" haqqında danışacaq və mən ağzımı açmamış əlavə elədi:

-İslam müəllim, sizə bir dəqiqə vaxt veriləcək. Bir dəqiqə ərzində siz Koroğlunu tanıtməlisiniz.

Mən soruşdum ki, bəs verilişiniz neçə dəqiqəlikdir? Aparıcı xanım dedi ki, bir saatlıqdır. Mənim dalağım sancdı və soruşdum:

-Bəs o verilişdə əlli doqquz dəqiqə kimlər danışacaqlar?

Aparıcı xanım əlli doqquz dəqiqə özünün və Seymur Baycanın danışacaqlarını bildirdi. Bundan sonra hər şey mənə güzgü kimi aydın oldu və dedim:

-Şahnaz xanım, mənim sizin bir dəqiqəyədə də gözüm yoxdu. Elə altmış dəqiqənin hamısını Seymur Baycanla siz üz-üzə oturub danışarsınız. Mənim sizin böhtan və yalanlarınıza qulaq asmağa vaxtım yoxdu.

Mən paltomu geyindim, bu zaman orda işləyən Çingiz Sultansoyu çağırırdılar ki, məni əyləsin. Ancaq məni orda artıq heç kim saxlaya bilməzdi. Mən getdim və heç o verilişə qulaq da asmadım. Sonra Əsəd Cahangir mənə dedi ki, verilişdə Seymur Baycan və aparıcı Şahnaz Bəylərqiızı "Koroğlu" haqqında ermənilərin nəinki danışmadıqları, hətta ağıllarına belə gətirmədikləri böhtanlar söylədilər. Mən o vaxtdan "Azadlıq" radiosunun kimə və nəyə xidmət etdiyini yaxşı bilirəm.

İndi bu söhbəti elə-belə xatırlamadım. "Azadlıq" radiosunun Səməd Vurğun haqqındakı veriliş də eyni məqsədlə hazırlanmışdı. Yalan və böhtanlara gen-bol yer ayrılışdı.

Azərbaycan xalqının bir atalar sözündə deyilir: "Dostunu göstər, kim olduğunu deyim". Bunu radio və televiziya verilişlərini hazırlayanlar haqqında belə demək olar: "Qonağını göstər, nəylə nəfəs aldığı deyim". Burada böyük həqiqət var. S.Vurğun haqqında danışmağa Sərdar Cəlaloğlunu və Aqşin Yeniseyi çağırın aparıcının nəylə nəfəs aldığı, necə danışacağı, S.Vurğuna

HƏQİQƏTİN BİR ÜZÜ VAR, YALANIN MİN ÜZÜ

hansı böhtanları atacağı öncədən güzgü kimi görünür. Ona görə mən təkcə Sərdar Cəlaloğluna və

Aqşin Yeniseyə yox, Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərindən, dahi şəxsiyyətlərindən danışanların hamısına səsənirəm:

-Nədən danışacağınızın fərqinə varın. Hər şeydən öncə fikirləşin ki, Koroğlu, Səməd Vurğun və başqaları haqqında danışmağa sizin mənəvi haqqınız çatır, ya yox?! Danışdığınız böhtanlara, alçaldıcı sözlərə, hətta təhqirlərə görə, cavab verməli olduğunuzu da unutmayın.

Yuxarıda deyilənləri təsdiqləyən bir incə məqam odur ki, Sərdar Cəlaloğlu və Aqşin Yenisey redaksiyanın qonağı kimi studiyada əyləşiblər, əsas sözü onlar deyirlər. Akademik Nizami Cəfərov, vurğunşünas Aslan Salmansoy, şair Ələddin İncəli isə telefonla verilişə qoşulurlar. Əgər "Azadlıq" radiosu bu verilişi xoş niyyətlə hazırlasaydı, onda əksinə olmalıydı, yəni Nizami Cəfərov, Aslan Salmansoy və digər ədəbiyyatçılar studiyada oturub, əsas sözü onlar deməliyidilər. S.Cəlaloğlu, A.Yenisey və digərləri isə istəyədilər qoşulasınlar. Paradoxs göz qabağındadır. Əsl həqiqət də bu paradoksdadır!

Mən bu yazıda Sərdar Cəlaloğluna və Aqşin Yeniseyə yerli-yataqlı cavab vermək fikrində deyiləm. Ancaq onların bəzi fikirlərinin necə ağ yalan olduğunu açmaq istəyirəm.

Öncə deyim ki, Sərdar Cəlaloğlu ədəbiyyat adamı deyil. Onun ədəbi zövqü də, poetik duyumu da, poeziya haqqındakı duyğu və düşüncəsi də Səməd Vurğunun ünvanına söylədikləri qədər dayaz və bəsitdir. Onun fikirləri məntiqdən çox məntiqsizliklə, ağıldan çox ağılsızlıqla, duyğudan çox duyğusuzluqla, obyektivlikdən çox qərəzlə yığılmışdır. İçindəki qəzəb və nifrət o qədər güclüdür ki, otuz ilin siyasətçisi onu gizlədə bilmir. İkincisi, Sərdar Cəlaloğlu özünü az qala parlament qədər səlahiyyətli hesab edərək S.Vurğunun "26-lar" poemasından və "Vaqif" dramından imtina olunmasına hökm verir, onun fikri ilə razılaşmayanlarla qəti şəkildə barışmır. Üstəlik S.Vurğun 37-ci il repressiyalarında günahlandırılır, hətta əlində heç bir əsas olmadan Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşviqi güllələtdirdiyini söyləyir ki, bunun arxasında ciddi məsuliyyət dayanır. Sərdar Cəlaloğlu nə qədər qışqıra-qışqıra danışsa da, Səməd Vurğunun yaradıcılığına dərinləndirən bələd olmadığı da aydın görünür.

O, Səməd Vurğunun "Mən nə Sanılıyam, nə də Cavadam, Onlara düşmənəm, onlara yadam" misralarını 37-ci il repressiyaları ilə bağlayır, halbuki bu şeir 1931-ci ildə Zəngili soyadlı birisinin şairin ilk kitabı haqqındakı məqaləsinə cavab olaraq yazılmışdır (bax: İslam Sadiq. "Mənəm bu dünyada bələlər çəkən". Səməd Vurğunun bir şeirinin yazılma səbəbi: "Ədəbiyyat" qəzeti. 29 iyul 2017-ci il).

Buradaca xatırlatmaq istəyirəm ki, Səməd Vurğun poeziyasının işığı gözlərini qamaşdırın qarovlar uzun illərdir ki, arxivlərdə şairin donosunu axtarırlar. Az qala bütün ömrünü bu işə sərf edən adamlar var. Lakin onların bu axtarışları indiye qədər heç bir nəticə verməyib, hara və nəyə əl atılsa, əlləri boşa çıxıb. Bəs niyə? Çünki onların axtarışları şey heç yerdə yoxdur. Buna baxmayaraq həmin adamlar yenə öz niyyətlərindən əl çəkmirlər, yeri oldu-olmadı köhnə valları təzədən oxudurlar.

Səməd Vurğuna atılan böhtanlara xalq inansın deyə daha çox onun Mikayıl Müşviqi güllələtdiyini

qabardırlar. Bu da onunla bağlıdır ki, çox cavan yaşında güllələnmiş Mikayıl Müşviqin acı taleyinin yanğısı xalqın qəlbində böyük bir sevgiyə çevrilmişdir. İndi bir çoxları bu sevgidən Səməd Vurğuna qarşı ustalılıqla istifadə etməyə çalışırlar. Ancaq belələri unudurlar ki, xalqın qəlbindəki iki böyük sevgini qarşı-qarşıya qoyub onlardan birini digərinin kölgəsində gizlətmək mümkün deyil.

1945-ci ilin əvvəllərində olub bu hadisə. Səməd Vurğun Moskvadan Bakıya M.C.Bağirovun vəqonunda gəlib. Yolda Mikayıl Müşviqin azadlığa buraxılmasını ondan xahiş edib. Bakıya çatan kimi M.C.Bağirov MK-nın iclasını çağırır, Səməd Vurğunun məsələsini qoyur. Görün orda Səməd Vurğunu necə ittiham ələyir.

- Misal üçün cənab Səməd Vurğun Vəkilov! Bu bəy oğlunu-ağa törəməsinə (təhqirə fikir verin-İ.S) bataqlıq içindən çıxarıb, insan ləyaqətinə mindirdik. İsti ocaq başında əyləşdirib uca-uca şöhrətlərə çatdırdı. Adam ələyib, əsl adamlar sırasına qatdı. O isə mundar ağa-bəy xislətini dəyişmədi... Bu günlərdə onunla Moskvadan gəlirdim. Vəqonuma dəvət ələmişdim. Heç bilirsiz, yolda nə xahişdə bulundu cənab Vəkilov?! Təpədən-dırnağa bizə düşməni, ən qatı əleyhdarlarımızdan biri, əks-inqilabçı şair Mikayıl Müşviqi əfv etmək, azadlığa buraxdırmaq!... O Mikayıl ki, bütün şeirlərində müsavət ideyalarını tərənnüm etmiş və onun gizlin, həm də ən fəal təbliğatçılarından olmuşdur (Daha ətraflı bax: Vidadi Babanlı. Gizlinlər. Gerçək roman. II kitab. "Azərbaycan" jurnalı. Bakı. 2005. №1. s.91-99).

Arxivlərdə S.Vurğun haqqında M.C.Bağirovun ittihamlarla dolu nə qədər çıxışları saxlanılır. Səməd Vurğun döənə-döənə MK-nın iclaslarında M.C.Bağirovun bu cür ittihamlarıyla güllələnmə hökmü ilə üz-üzə qalmışdır. İndi S.Cəlaloğlu M.Müşviqin buraxılmasını M.C.Bağirovdan xaiş ələyən və buna görə az qala özü güllələnəcək Səməd Vurğunu Mikayıl Müşviqin ölümündə günahlandırır. Görəsən S.Cəlaloğlu bununla nə qədər ağır günaha batdığını duymurmu?

Sərdar Cəlaloğlu arxivlərin bağlı olduğundan danışır, görünür, 1937-ci il repressiyaları ilə bağlı arxivlərdəki sənədlərin çoxunun artıq çap olunduğundan ya doğrudan da xəbərsizdi, ya da qatıgün qara olmadığını göstərdiyinə görə, daha doğrusu, S.Cəlaloğlunun yalanlarını təsdiqləmədiyinə görə onlara bilə-bilə göz yumur. 1937-ci ildə güllələnlərin çoxlarının istintaq işlərində Səməd Vurğunun adı hallanır. Sözsüz ki, bunları həbsdə olanlar yox, müstəntiqlər yazıb onlara qol çəkirdilər. Məsələn, Bakıda yaşayan Səməd Vurğun guya Qubadlıda yaşayan Bəhlül Behcətini "yaratdığı" (əslində müstəntiqlərin uydurduğu) gizli təşkilatın üzvü olub. Müstəntiqlər Səməd Vurğunu güllələmək üçün bu yolla "fakt" toplayırdılar. Hətta S.Vurğun 1937-ci ildə iki dəfə həbs olunmuşdur. Mikayıl Müşviqin və Əlabbas Müznibin istintaq materiallarında bu barədə bilgiler saxlanılmışdır. Ayrı-ayrı vaxtlarda onların hər ikisi ifadə verərək "Hazırda həbsdə olan S.Vurğun" ifadəsini işlətməmişdir. Çox güman ki, Səməd Vurğunun adını həmin ifadələrə müstəntiqlər yazmışdılar. Əgər Sərdar Cəlaloğlu kimi düşünsək onda deyə bilərik ki, Mikayıl Müşviq də, Əlabbas Müznib də Səməd Vurğunu satıblar. Ancaq mən belə düşüncələrdən çox uzağam və 1937-ci ilin acı havasını yaxşı duyuram. Ona görə də 1937-ci il repres-

siyalarından danışanlara və yazanlara məsləhət görürəm ki, mənim "Azərbaycanda 1937-ci il repressiyaları: Səbəb, məqsəd, nəticə" yazımı oxusunlar ("Ulduz" jurnalı. 2017, №3). Bu yazıda çox

şeylərə aydınlıq gətirilmişdir. 1937-ci ildə biz çox şey itirmişik, qalanlar isə qazancımız olub. Səməd Vurğun niyə güllələnmədi deyə düşüncələr heç vaxt H.Cavid, M.Müşviqi, Ə.Cavadı və başqalarını sevməzlər. Sərdar Cəlaloğlu Səməd Vurğun haqqındakı böhtanlarına (Səməd Vurğunun kiminsə haqqında donos yazmağı və ya ifadə verməyi böhtandan başqa bir şey deyil, çünki bu günə qədər həmin fikri təsdiqləyəcək bir dəne də fakt tapılmamışdır) xalqı inandırmaq üçün tez-tez kommunist partiyasından, Sovet dövlətindən, Stalinə, onun ideologiyasından danışır. Özü də elə danışır ki, guya bunları ondan başqa bilən yoxdur. O, Səməd Vurğunun M.Ə.Rəsulzadənin adını çəkdiyi misralarını elə yana-yana oxuyur ki, guya M.Ə.Rəsulzadəni çox sevir. Ona görə guya deyirəm ki, M.Ə.Rəsulzadəni sevən adam öz böhtanına don geyindirmək üçün onun fikirlərini təhrif etməz. M.Ə.Rəsulzadənin fikirlərini təhrif etmək ona çox böyük sayğısızlıqdır. S.Cəlaloğlunun məhvinə hökm verdiyi "Vaqif" darmı haqqında görün M.Ə.Rəsulzadə nə yazmışdır:

"Buna baxmayaraq Azərbaycanın potensial mədəni qüvvələrinin fəaliyyətdən qalmaqdadığına şahid oluruq. Sovet vətənpərvərliyinin kadrları içində belə Azərbaycanın özünəməxsus potensialı öz təsirini göstərməkdə və varlığını isbat üçün çalışmaqdadır. Son illərdə bir çox tərcümə ədəbiyyatı nümunələri yaranmışdır. Şərq və Qərb klassiklərindən bir çoxu Azərbaycan dilinə çevrilmişdir. Bunlar arasında Nizaminin bütün əsərləri, rus şairi Puşkinin "Yevgeni Onegin", gürcü şairi Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" mənzuməsi mənzum olaraq türkçəyə tərcümə edilmişdir. Tərcümə əsərlərindən başqa orijinal əsərlər də yazılmışdır: bunlar arasında yuxarıda haqqında danışdığımız Səməd Vurğun Stalinin idializə edən əsərlər yanında bir də "Vaqif" adlı mənzum dram yazmışdır. "Vaqif" XVIII yüzillikdə yaşamış məşhur Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin həyat və əsərlərindən ilham almaqla yazılmışdır. Ümumi sovet vətənpərvərliyinə rəvac verən son rus əsərlərindən öyrənməklə Azərbaycan vətənpərvərliyinə rəvac verən bu pyes çağdaş Azərbaycan sənəsinin ən uğurlu əsəri sayılır. Səmədin dili, şairlik qüdrəti və vətənpərvərliyi necə anlaması haqqında bir fikir yaratmaq üçün onun bu mənzuməsindən bəzi beytləri birgə gözəndən keçirək:

Şair Vaqif, məlum oldğu kimi,

Ağa Məhəmməd şah Qacar ilə müharibə edən Qarabağ xanının vəziri idi. Pyesə görə, Qarabağ xanı məğlub olmuş, Məhəmməd şahın keyf məclisi qurulmuşdur. Vaqif tutularaq onun hüzuruna gətirilir. Şair icəri girərkən Qacara baş əymir.

Qacar: - Aha, baş əymir hüzurum-da bu!...

Şeyx: - Yoxdur vicdanında qanun qorxusu.

Qacar: - (Vaqifə) - Şair, hökmdarın hüzurundasın.

Vaqif: - Bunu sizsiz belə düşünürəm mən.

Qacar: - Bəs baş əymədiniz?

Vaqif: - Əymədim bəli!

Əyilməz vicdanın böyük heykəli...

Qacar: - Qılınclar toqquşub iş görə zaman

Neylər dediyiniz quru bir vicdan?

Vaqif: - Vicdan dedikləri bir həqiqətdir-

Beşiyl, yuvası əbədiyyətdir...

Qacar: - Bəs zindan necədir, qaralıq zindan?

Vaqif: - Soyuq məzara da zinətdir insan...

Qacar: - Aha, sınaırdım idrakinizi, Doğrudan bir şair görürəm sizi.

Xoşbəxt xəlf eləmiş sizi yarıdan!

Vaqif: - Dünyada qalacaq yalnız yarıdan!...

Qacar: - Çox gözəl, çox gözəl, inanın ki mən

Sizin ruhunuzu sevdim ürəkdən.

Göylərə baş çəkən bu şanlı saray,

Göylərin büsatı o ulduz, o ay, -

Sizə tapşırılsın bu gündən gərək.

Ancaq bir şərtim var...

Vaqif: - Buyurun görək!

Qacar: - Gərək fars dilində yazsın sənətkar.

Vaqif: - Farsın Xəyyamı var, Firdovsisi var.

Nə çoxdur onlarda böyük sənətkar.

Azəri yurdunuzu oğluyam mən də,

Az-az yudururam yerim gələndə.

Qacar: - Yaxşı, gəl əl götür bu inadından,

Bu qədər naşükür olmasın insan!

Vaqif: - Aldada bilməmiş dünyanın varı

Bir məslək eşqilə yaşayanları!

Mən ellər bağında azad bir quşam,

Mənsəbə, şöhrətə satılmamışam!...

Vəzir: - Yaxşı da... çarlıq kiçik bir ölkə

Böyük Firdovsilər yaratdı bəlkə!...

Vaqif: - Dayan... bu bağçanın hər bir bucağı

Neçə çiçək, neçə güllər bitirmiş.

Sizin güldüyünüz çoban torpağı

Nizamilər, Füzulilər yetirmiş.

(**Məmməd Əmin Rəsulzadə. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı. 1991. s.74-76**)

Mən bu parçanı bilə-bilə bütövlükdə misal gətirdim ki, Sərdar Cəlaloğlu və ona qulaq asanlar yaxşı-yaxşı oxusunlar. M.Ə.Rəsulzadə "Vaqifi" "çağdaş Azərbaycan sənəsinin ən uğurlu əsəri" adlandırır, S.Cəlaloğlu onu məhv etməyə çağırır. M.Ə.Rəsulzadə "Azərbaycan vətənpərvərliyinə rəvac verən bu pyes" deyir, S.Cəlaloğlu Azərbaycan sözünün yerinə sovet deməklə fikri kökündən təhrif edir ki, bu da müəllifə çox böyük hörmətsizlikdir. M.Ə.Rəsulzadə "Vaqif" dramından yuxarıdakı parçanı misal gətirməklə "Səmədin dili, şairlik qüdrəti və vətənpərvərliyi necə anlaması haqqında aydın fikir yarıdır", S.Cəlaloğlu onun bu fikirlərini özünün qara duyğularına büküb hamını çaşdırmaq istəyir. M.Ə.Rəsulzadənin "Vaqif" dramına verdiyi qiymətdən sonra S.Cəlaloğlunun dediklərini açığa almağa heç bir ehtiyac yoxdur. Əgər M.Ə.Rəsulzadəyə azacıq hörmət varsa, qoy onun yazdıqlarını bir də oxusun, fikirlərini təhrif etməsin, qəzəbinə, qərəzinə bir az qadağa versin.

(Davamı səh. 7-də)

Yazıçı Varis Yolcuyevin adı Beynəlxalq London Mükafatının yekun siyahısına düşüb

Azərbaycan yazıçısı, Əməkdar jurnalist Varis Yolcuyevin adı Beynəlxalq London Mükafatının 29 noyabr 2018-ci ildə açıqlanan yekun siyahısında yer alıb.

Həmyerlimizin Dumanlı Albionda diqqəti çəkən əsəri "Səmadan yıxılan mələk" dramı olub. Xatırladaq ki, bu əsərlə yazıçımız ötən il "The Hollywood Reporter" nəşrinin dram və kinossenari müsabiqəsin-

də də iştirak etmişdir.

Böyük Britaniyanın Yazıçılar Birliyinin (APJA) iki qurumla - Ədəbiyyat və Kino Xadimləri İttifaqı, eləcə də Beynəlmiləl Yazıçılar İttifaqının Rusiya bölməsi ilə birgə təsis etdiyi, poeziya, kiçik nəsr, böyük nəsr, estetik, ədəbi tənqid, bədii tərcümə və jurnalistika kimi yeddi nominasiyadan ibarət bu nüfuzlu mükafatı 2015-2019-cu illərin ye-

kunlarına görə ən yaxşı yazarlara təqdim olunacaq.

İlkin siyahıda son 4 ildə fərqlənmiş 6 min namizəd yer almışdısa (hər ilin yekununa görə 1500 yazar), yekun siyahıda cəmi 600 (hər ilin yekununa görə 150 yazar) nəfər yer alıb. Mükafat marafonunun sonuncu mərhələsi isə qısa siyahının açıqlanması olacaq.

Yekun uzun siyahıda həmyerlimiz Varis "Çarlz Dikens adına böyük nəsr" nominasiyasında olduqca məşhur dünya yazarları ilə bir sırada qərarlaşıb. Onların arasında 2001-ci ildə Nobel mükafatına layiq görülmüş Hind əsilli Britaniya yazıçısı Vidiadxar Naypol, dördqat Oskar laureatı, zəmanəmizin ən nəhəng ssenaristi və kinorejissoru Vudi Allen, dünyada milyon tirajlarla satılan "Mələklər və şeytanlar", "Da Vinçi şifresi" kimi superbestsellerlərin müəllifi Den Braun və digər yazıçılar yer alır.

Beynəlxalq London mükafatının yekun uzun siyahısına düşmək böyük uğur hesab olunur. Siyahıya düşmüş hər bir yazıçı artıq nominant döş nişanını, müvafiq fərqlənmə sertifikatını, "2015-2019-cu illərin ən yaxşı yazıçısı" adını və plaketini təmin etmiş olur.

Beynəlxalq London Mükafatının qalibi isə gələn il müəyyən olacaq və Londonda keçiriləcək mərasimdə üzərində Böyük Britaniyanın bayrağı və qalibin adı həkk edilmiş qiymətli metaldan olan mükafata layiq görülməkdir.

Qeyd edək ki, "Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyinin üzvü, Əməkdar jurnalist yazıçı Varis Yolcuyev 16 ay 2017-ci ildə Fransanın "L'Autographe" ("Avtoqraf") almanaxına daxil edilmiş "İyirmi bir" adlı hekayəsinə görə Antuan de Sent Ekzüperi medalının nominantı elan olunaraq "Antuan de Sent Ekzüperi diplomu"na layiq görülmüşdü.

29 may 2018-ci ildə "Metamorfosa" romanına görə Rusiya Federasiyasının Soçi şəhərində dünyanın 37 ölkəsindən 170 yazıçının iştirakı ilə keçirilən Avrasiya materikinin "LiFFt-2018" ədəbiyyat üzrə üçüncü festivallar festivalının baş mükafatına layiq görülərək qızıl medalı Azərbaycana gətirmişdir. Festivalın qalibi Azərbaycan yazıçısı olduğu üçün 2019-cu ildə növbəti festivalın qalibin vətənidə, yeni Azərbaycanda keçiriləcəyi elan edilmişdir.

Bundan başqa yazıçı Varis Yolcuyev Azərbaycan ədəbiyyatı qarşısında göstərdiyi xidmətlərə görə 2018-ci ildə "Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyinin İdarə Heyətinin qərarı ilə "Fəxri Fərman"la təltif olunmuşdur.

"Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyinin İdarə Heyətinin sədri İlham Pirməmmədov, İdarə Heyətinin üzvləri akademik Teymur Bünyadov, Xalq yazıçısı Nəriman Həsənzadə İctimai Birliyin bütün üzvləri adından Varis Yolcuyevi qazandığı uğurlar münasibətilə təbrik edir, ona gələcək işlərində və yaradıcılığında daha böyük nailiyyətlər arzulayırlar.

HƏQİQƏTİN BİR ÜZÜ VAR, YALANIN MİN ÜZÜ

(Əvvəli səh. 6-da)

M.Ə.Rəsulzadə dövrü də, zamanı da yaxşı duyurdu, ədəbiyyatımızı gözəl bilirdi, Səməd Vurğunun böyüklüyünü də görürdü və başqalarından fərqli olaraq xırda hisslərlə yavaşlamadığına görə də o böyüklüyə göz yummurdu.

M.Ə.Rəsulzadənin yazısından yuxarıda verilmiş parçada dilimizə tərcümə edilmiş bir neçə əsərin adı çəkilmişdir ki, onlardan N.Gəncəvinin "Leyli və Məcnun", A.S.Puşkinin "Yevgeni Onegin", Ş.Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" poemalarını Azərbaycan türkcəsinə məhz Səməd Vurğun çevirmişdir. M.Ə.Rəsulzadə də bu əsərlərin tərcüməsini yüksək dəyərləndirmişdir.

S.Cəlaloğlu ona görə Teyyub Qurbanın kitabının adını çəkir ki, onların hər ikisinin Səməd Vurğuna münasibətləri yüzdəyüz üst-üstə düşür. Teyyub Qurban M.C.Bağirovun vurğunu olduğuna görə, onun güllələndirilmədiyini S.Vurğuna düşmən kimi baxırdı. Uzun illəriydi ki, S.Vurğun haqqında ağlasığmaz böhtanlar uydururdu, arxiv sənədlərini təhrif etməkdən belə çəkinmirdi. Mən Teyyub Qurbanın bu cür böhtanlar uydurduğunu bilirdim, bir neçə dəfə ona möhkəm təpənişdim. Bu böhtanlardan biri haqqında yazmışam da. Bu yaxınlarda bir yazı oxumuşdum. Bir erməni alimi digər erməni yazıçısının nağılına tarixi qaynaq kimi istinad etmişdir. S.Cəlaloğlunun T.Qurbana istinad etməyi də buna bənzəyir. Bir neçə nəfər əlbir olur, əvvəlcə biri nağıl uydurur, sonra başqası ona istinad edir.

M.Ə.Rəsulzadə Səməd Vurğunun "Vaqif" dramını Stalinin sifarişli yazdığı haqqında bir kəlmə də danışmır. S.Cəlaloğlu isə onu Stalinin sifarişli yazdığı söyləyir. Bütün ədəbiyyatçılar bilir ki, "Vaqif" dramı sifarişlə yazılmayıb və yazıla da bilməzdi. Ona görə də bu fikri söyləyən adamın əlində mütləq bir əsas olmalıdır. Bu əsas olmayanda ona böhtan deyirlər.

"Vaqif" dramı 3-4 həftə içində yazılsa da, bu əsər şairin qəlbində, yaddaşında on ildən çox müddət ərzində cücəmiş, çiçək açmış, bar vermişdir. Yeni on il ərzində bu dram Səməd Vurğunun beynində tam formalaşmış hazır olmuşdur. Bunu təsdiqləyən çoxlu faktlar var. 1926-cı ildə böyük qardaşı Mehdiqan Vəkilov Şuşa yay pədaqoji kursuna direktor təyin olunur və Səməd onun yanına gedir. Burada Vaqifin baxımsız qalmış, uçub-dağılmış qəbrini görür, ona bir şeir yazır və "Mən səni dirildəcəyəm" deyir. Deməli, "Vaqif" dramının təməli həmin gün qoyulmuşdur və Səməd Vurğun bu əsəri yazmaqla Vaqifi doğrudan da dirilti. Ona görə də "Vaqif" dramının sifarişlə yazıldığını söyləmək böyük haqsızlıqdır.

Unutmaq olmaz ki, "Vaqif" dramı tarixi əsər olsa da, tarixi xronologiya deyil. Burada tarixilik bədiliyyə xidmət edir. Digər tərəfdən, onun əsas obrazı Qacar və İbrahim xan yox,

Vaqifdir. Burada hər şey Vaqifin ətrafında baş verir. Şairin əsas məqsədi Vaqifin obrazını yaratmaq olmuşdur və onun da öhdəsindən yüksək səviyyədə gəlmişdir. Ancaq Səməd Vurğun öz zamanının şairi idi, onun yaratdığı Vaqif obrazında XVIII yüzilliyin Vaqifiylə yüzilliyin Səməd Vurğunu bir-biriylə qovuşmuşdur. Qacar obrazına Stalinin, İbrahim xan obrazına M.C.Bağirovun xarakterləri hopdurulmuşdur. Vaqifin Qacarla qarşılaşdığı səhnəylə 1934-cü ildə Səməd Vurğunun Stalinlə qarşılaşdığı səhnə arasında böyük oxşarlıq var. Stalin Səməd Vurğuna cocuq deyərək şairin ona verdiyi "Mən cocuq deyiləm, xeyli yaşım vardır, Bilirəm söz nədir, məhəbbət nədir" kimi kəserli cavabıyla Vaqifin Qacara dedi ki "Aldada bilməmiş dünyanın varı Bir məslək eşqilə yaşayanları" misralarının xəmiri bir tabaqda yoğrulmuşdur. Diqqətlə fikir verəndə Vaqif obrazında Səməd Vurğunun özünü görmək o qədər də çətinlik tələtmir. Əslində "Vaqif" dramı yazılı ədəbiyyatımızın qəhrəmanı Səməd Vurğunun özü olan "Koroğlu" dastanıdır.

S.Cəlaloğlu Səməd Vurğunun "26-lar" poemasını 31 mart soyqırımı ilə bağlayır. S.Şaumyanın Azərbaycan türklərinə qarşı soyqırımının başında durduğunu yaqin ki, təkə S.Cəlaloğlu yox, çox adam bilir. Onu qəzəbləndirən də guya poemada S.Şaumyanın adının çəkilməyidir. Mən bu məsələdə də S.Cəlaloğlunun səmimiyyətinə inanmıram. Mənə elə gəlir ki, o, Səməd Vurğunun haqqında düşüncələrini demək üçün Şaumyandan bir vasitə, üzə tutağac kimi kimi istifadə edir. Onu soyqırımdan da, Şaumyandan da daha çox S.Vurğunu İnkilab düşündürür. Əgər belə deyilsə, onda niyə Azərbaycanda 26-lar" və Şaumyan haqqında cild-cild kitablar yazan başqa adamların adlarını çəkmir? Əgər belə deyilsə, niyə "Andranik elə qan dənizinin içində üzür ki, Şaumyana bağlamaqla onu təmizə çıxarmaq olmaz, əksinə, bu onun qanını Şaumyana çiləmək, Şaumyanın Azərbaycanda əziz tutulan, hər vasitə ilə əbədiləşdirilən adına ləkə salmaqdır" deyən və bu gün özünü az qala milli qəhrəman kimi aparan xalq şairi ilə öpüşüb-görüşəndə S.Cəlaloğlu heç olmasa üzünü sadə turşumur?! Mən çağdaşlarımızın yazılanından Şaumyanın və bütövlükdə ermənilərin haqqında boğazdan yuxarı təriflərlə dolu onlarla bu cür misallar göstərə bilərəm. 1935-37-ci illərdə yazılanları buraxıb bunlardan danışsaydı, mən S.Cəlaloğlunun səmimiyyətinə inanardım və onu dəstəkləyərdim.

Aqşin Yenisey ağzını açan kimi S.Vurğunu savadsız adlandırdı. Mən ona savadsız deməyi özümə sığdırmıram, ancaq bircə şeyi xatırlatmaq istəyirəm ki, o zamanın 3-4 sinif qurtaranları bu gün Bakı Dövlət Universitetini qurtaranlara dərs deyirdilər. Gəlin görək Səməd Vurğun doğrudanmı savadsız idi və Aqşin Yeniseyin dedi ki öz müasiri

Maksim Qorkini tanıyırdı? A.Yenisey Səməd Vurğun haqqında onun yaradıcılığına qətiyyətlə bələd olmayan adam kimi danışdı. Əgər belə olmasaydı, onda S.Vurğunun dönə-dönə M.Qorkidən sitatlar gətirdiyini, "Qız və ölüm" əsərini 1938-ci ildə Azərbaycan türkcəsinə çevirdiyini, onun haqqında bir neçə məqalə yazdığını, şeir qoşduğunu bilirdi. Səməd Vurğun M.Qorki ilə bir neçə dəfə görüşmüşdü. 1934-cü ildə SSRİ Yazıçıların I qurultayında onlar tanış olmuşdular. Hətta həmin qurultayda M.Qorki və A.Tolstoy Azərbaycan yazıçıları ilə şəkil də çəkirdilər. Səməd Vurğun onlarla yan-yanaya dayanıb. A.Yenisey bircə dəfə Səməd Vurğunun Ev muzeyinə girsəydi, o şəkil görərdi və Səməd Vurğunun M.Qorkini tanımadığını söyləyib tamaşaçıları özünə güldürməzdi. Onda Səməd Vurğunun cəmi 28 yaşı varıydı. M.Qorki Səməd Vurğunu, Səməd Vurğun da M.Qorkini yaxşı tanıyırdı.

1954-cü ildə SSRİ yazıçıların ikinci qurultayında bir savadlı adam tapılmadı. Poeziya üzrə məruzəni "savadsız" S.Vurğuna tapşırıdılar. Onu da deyim ki, əsas məruzə bəyənilmədiyinə görə ikinci məruzəni kimin hazırlamağı məsələsi ortaya çıxanda birinci adı çəkilən Səməd Vurğun olmuşdu. Səməd Vurğunun nə qədər "savadsız" olduğunu görmək üçün həmin məruzəni bir dəfə oxumaq bəs ələyir. Maksim Qorkini "tanımayan" Səməd Vurğun Bayronun, Amadunun adlarını görsən hardan eşitməzdi? Axı o bir şeirində Bayronu yanına çağırırdı.

Görsən bəs niyə Bayronu? Səməd Vurğun bu şeiri yazarkən dünya poeziyasının elə bir zirvəsində oturmuşdu ki, onun meydanına yalnız C.Q.Bayron girə bilərdi. Həmin şeirdən bircə bənd:

Əlvida söylədik borana, qışa,
Alqış dünyamızdan qopan alqışa!
Çağırın Bayronu çıxmaq yarışa,
Kim boyun qaçırsa, ona ar olsun.

Aqşin Yenisey Səməd Vurğunu aşiq adlandırdı. Birincisi, xalq yaradıcılığı, aşiq şeiri Səməd Vurğun poeziyasının ilkin qaynağıdır, lakin Səməd Vurğun aşiq deyil. İkincisi, böyük şairə aşiq təfəkkürlü, aşiq düşüncəli deməklə özünün nə qədər bəsit və ciliz təfəkkürlü olduğunu göstərdi. Aşiq ədəbiyyatına özləri və sözləri bir bayatı, Koroğlunun, Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Xəstə Qasımın, Yəhya bəy Dilqəmin, Hüseyn Şəmkişinin, Qaracaoğlanın, Aşiq Ələsgərin bir təcni-si, gəraylısı və qoşması ağırlığında olmayanlar ağız büzürlər. Mən aşağıdakı bayatını tərzinin bir gözünə qoyuram, özünə güvənən varsa ikinci gözünə nəse qoysun:

Əzizim, baxdı yarım,
Baxdımın taxtı yarım.
Üzündə göz izi var,
Sənə kim baxdı yarım.

Aqşin Yenisey bu gün limonu qırmızı, qara, narıncı, bənövşəyi və s. rənglərdə görürsə, bu onun rəngləri ayıra bilməmək xəstəliyidir və bunda S.Vurğunun nə günahı var. Bu gün də limonun nə rəngdə olduğunu kimdən soruşsan sarı deyir. Mən heç kimin dilindən "qara, qırmızı, narıncı, bənövşəyi limon" ifadələrini eşitməmişəm.

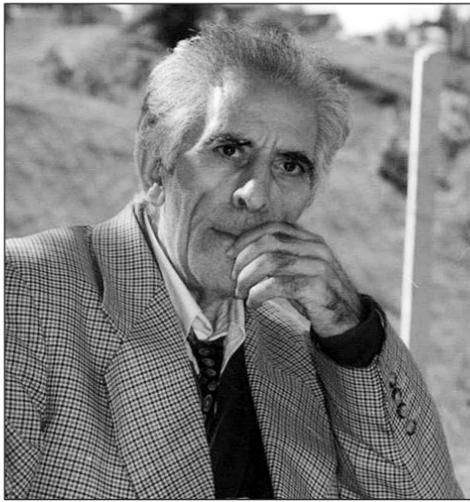
Səməd Vurğunun iki böyük xidmətini mütləq xatırlatmaq istəyirəm. Bunun birincisi dilimizin xilasidir. A.Yenisey deyir ki, S.Vurğunu bizim dilimiz yaratdı. Bunu hamı bilir. Hamı onu da bilir ki, bu dilə şeir yazıb şair olmayanlar da çoxdur. Bəs bu dil onları niyə dahi eləmədi? S.Vurğunun böyüklüyü ondaydı ki, körpəliyindən ruhuna, iliyinə-qanına hopmuş xalqın bulaq suyu kimi duru və zəngin dilini ədəbiyyata gətirməklə onu sapmalarından, korlanmalarından, bəlkə də məhv olmaqdan qorudu. S.Vurğunun ikinci xidməti Qobustanı xilas etməyidir. Böyük Vətən müharibəsindən sonra Qobustanda daş karxanası açıb yüzlərlə yazılı abidəni doğrayıblar. İshaq Cəfərzadə S.Vurğuna müraciət edib. O da Qobustanı qoruyub ələyib, öz şəxsi vəsaiti ilə gözetçi məntəqəsi tikdirib, qarovulçular qoyub çibindən maaş verib. Qobustan belə xilas olub. Səməd Vurğun olmasaydı, indi Qobustan kimi dünya mədəniyyətinin beşiği də yoxuydu. Dahi şairin yalnız bu iki xidmətini unutmaq nankorluqdur.

Azərbaycanda həm sağlığında, həm də öləndən sonra Səməd Vurğun qədər sevilən, şeirləri dillər əzbəri olan ikinci bir şair yoxdur. Bu sevgini xalqın qəlbinə nə İ.V.Stalin, nə Komunist partiyası, nə də bolşeviklər doldurmayıbdılar. Xalq kimin çinarına süd içirdiyini yaxşı bilir və heç vaxt yanılmır. Böyük türk şairi Nazim Hikmət demişdi ki, Azərbaycan xalqının S.Vurğunu sevdininin yarısı qədər türk xalqı məni sevsəydi, rahat ölərdim.

Azərbaycan xalqı "Dədə-Qorqud" və "Koroğlu" kimi bənzərsiz eposlar yaradıb, Nizami Gəncəvi, Nəsimi, Füzuli, Xətayi, M.F.Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə, N.Nərimanov və Səməd Vurğun kimi dahilər yetirib. Azərbaycan xalqı yaratdıqlarının yiyəsidir və onlara kimsənin böhtan atmağına, ləkə yaxmağına yol verməz. Yuxarıda haqqında danışılan və danışılmayan bütün milli-mənəvi dəyərlər, adı çəkilən və çəkilməyən dahi şəxsiyyətlər bu xalqın güvənc yeridir, qürur mənbəyidir. Bu xalq yalançı göz yaşı axıdanların hansı simə vurdularını yaxşı bilir, qoy bədxahlarımız bunu unutmasınlar.

Bir də unutmasınlar ki, Səməd Vurğun XX yüzil Azərbaycan poeziyasının Günəşi, dünya poeziyasının ən parlaq ulduzlarından biridir. Böyük şair özü çox gözəl demişdir ki, "Ağılsız köpekler ulduza hürər!"

Bülbül olub bağçasında ötərdim

**Vətən mənə oğul desə, nə dərdim,
Mamır olub qayasında bitərdim...**
Məmməd Araz
Xalq şairi

Gecədən xeyli keçmiş yuxum eərşə çəkilməmişdi. Halı pərişandı, bərk dumanlanmış, tüstülənmişdim. Yazıqlaşmış, yetimləşmişdim. Dolub, doluxsunmaq məqamındaydım. Bir əvvəl ayla ulduzları söh-

bətə tutmaq istədim, alınmadı. Məndən küsmüş kimi yoxa çıxdılar. Göyün üzünə zülmət çökdü. Daha da pərişanlandım. Neyləyim, necə ələyim intizarında qaldım.

Nagahan dost mehribanım Məmməd Arazın hikmətli misraları qəlbimə hakim kəsildi. Heyranlıqla bir neçə dəfə təkrarladım. Hardasa bir az üreyimin döyüntüsü azaldı, təskinlik tapdım. Qəfildən bənzətmələrim, oxşamaları sinəmdən qopdu. Muncuqlandı, misralandı, sıralandı.

Torpaq mənə gəl-gəl desə, nə dərdim,
Çinar olub sinəsində bitərdim.

Anam mənə layla çalsa nə dərdim,
Səcdə qılıb, saçlarından öpərdim.

Vətən üçün şəhid olsam nə dərdim,
Qanım halal, canım qurban deyərdim.

Dərbənd məni haraylasa nə dərdim,
Qanad açıb harayına gedərdim.

Samirəyə yol alsaydım, nə dərdim,
Qollarımı Babəkime verərdim.

İrəvanı ala bilsəm nə dərdim,
Yağları didim-didim didərdim.

Araz çayı dayansaydı nə dərdim,
Ayaqyalın Təbrizcən gedərdim.

Heydər baba, ünüm çatsa nə dərdim,
Şəhriyara min-min rəhmət dilərdim.

Dəli Kürüm sakitləşsə, nə dərdim,
Öpüb, qucub sularında üzərdim.

Çənlibelə vara bilsəm nə dərdim,
Koroğlunun mən başına dönərdim.

Dəliləri dilə tutsam, nə dərdim,
Koroğlunun Qıratını minərdim.

Mən Gəncəyə getsəydim, nə dərdim,
Nizamini ziyarətə gedərdim.

Füzulini quca bilsəm, nə dərdim,
Kərbəladan düz Bakıya gələrdim.

Müdrüklərdən dərs alsaydım nə dərdim,
Əyri yoldan doğru yola gələrdim.

Səhra mənə qucaq açsa, nə dərdim,
Məcnun olub öz Leylimi gəzərdim.

Ərzurumun gədiyində nə dərdim,
Əsli, Kərəm yanğısında sönərdim.

Ələsgərdən söz söyləsəm, nə dərdim,
Saz sinəmdə hey elləri gəzərdim.

Yarım mənə yarım desə nə dərdim,
Bülbül olub bağçasında ötərdim.

Göylər məni ağlasaydı nə dərdim,
Köçüb bir gün bu dünyadan gedərdim.

Dan yeri sökülər-sökülməz, günəş dağın arxasından haləsini göstərər-göstərməz, ulduzlar sönər-sönməz, Ay yoxa çıxar-çıxmaz qələmim dayandı. Rahatlandım, dünyamı tapmış kimi oldum.

Əziz oxucular! Kəlamların biri, parası qəlbınıza yol tapsa sevinər, xoşlanar, minnətdar olaram. Təəssüflənib məyus olsanız ixtiyar yaşımaya bağışlayın. Keçin günahımdan. Yaxşımı?!.

Teymur Bünyadov
xalqşünas

Şeirə, sənətə, musiqiyə, tarixə, təbiətə, xalqa, millətə, vətənə vurğunluq var. Özü-özlüyündə bu vurğunluq müqəddəsliyə varmaqdır. Fəqət, hər kəs vurğun ola bilirmi? Vurğunlarımız isə çoxdur, biri də önçül sənətkar, sevimli xanəndə, milli opera sənətinin nadir incisi, füsunkar səsinə şam-çıraq edib ətrafına milyonları toplayaraq xalqın sevimlisinə çevrilən Baba Mahmud oğlu idi. Belə vurğunlar milli mədəniyyət tariximizdə qalır, ürəklərdə bəslənir, səsi daim radiolarda ekranlarda, qulaqlarımızda, qəlblərdə səslənir, xatırlanır və unudulmur. Nə yaxşı ki, B.Mahmud oğlu da unudulmazlar sırasındadır.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin və xanəndəlik sənətinin Baba Mahmud oğlu səhifəsi var. Və düşünürük ki, bu səhifə həmişə vərəqlənəcək, heç vaxt solmayacaq, silinməyəcək, tanış olmağa, oxunmağa can atılacaq və qürur hissi keçiriləcək. Bu adın sahibi sənətin, səhnənin, milli operamızın, Azərbaycan xalq musiqisinin, aşiq havacatlarının, muğamların, bəstəkar mahnılarının vurğunu idi. Bir müğənni olaraq o, səsinə, sənət fəaliyyətini musiqinin əksər janrlarına həsr etmiş və çox böyük nailiyyətlər qazanmışdı. Doğrudan da el nəğmələri, aşiq sənəti nümunələri, bütünlükdə xalq musiqisi ona doğma yurd, ata ocağı, ana dili, böyük vətən və ulu türk dünyası qədər əziz idi. Musiqiyə xalq mahnıları ilə daxil olmuş, bunların vasitəsilə dinləyici sevgisi qazanmış və tanınmışdı. Bu mahnılarla o, sanki öz könül nəğmələrini, duyğularını, hissələrini tamaşaçı və dinləyici qarşısında sərgiləyirdi.

Təbiidir ki, hər kəsin öz taleyi olduğu kimi, hər sənətkarın da öz sənət taleyi var. Bu bir həqiqətdir ki, Babanın sənət taleyini, sənət bəxtini qadir Allah özü yazmış, qalan işlər isə onun özünə inamı, çalışqanlılığı və digər üstün xüsusiyyətləri ilə başa gəlmişdi. Şərqin böyük ustadı Sədi Şirazi yazır:

*Başının hər tükündə yüz hünər olsa, əgər,
Bəxtin yoxsa bu hünər bir iş görməz tük qəder.*

Baba bəxt anlamına, taleşinə inanan şəxs idi. Şamaxının Çuxuryud kəndində, bağ evində dincələrkən qeydə aldığı "Düşüncələrim" (29.07-27.08.1993) adlı çox dəyərli məqaləsində bu məsələlərə toxunur: "İnsanın taleyi Ulu xilqət tərəfindən hələ ana bətninə düşən andan onun alnında kodlaşan tapşırıqdır ki, onun həyat intervalında onu izləyir. Bəlkə ona görədir ki, ən qədim tibb elminə mənsub tibetlərin təbabətindən bəhs edən "Çu-Şi"də insanın ana bətnində ilk yaranma prosesinin baş hissəsindən başladığı göstərilir. Görünür, mənim taleyimdə də mənə müğənnilik payının verilməsi əvvəlcədən Onun tərəfindən həll edilmiş. Bə-

Musiqimizin vurğunu, xiridarını, fədaisi

Seyid Şuşinski muğam dərslərində iştirak edir, dinləyərək öyrənirdi. Bu dərslər gənc Babaya çox şey vermiş və o, muğamlarımıza yaxından bələd olmuşdu.

Baba bu sətirlərin müəllifi, özünün yaradıcı rəhbərlik etdiyi "Dastan" folklor, "Misri" x.ç.a. ansamblının musiqi rəhbəri və aranjiormançı ilə söhbətlərində dəfələrlə demişdi: "Mən mühəndis kimi də öz yerində olanlardan idim. Az-çox iş görüb müəyyən qədər tanına bilərəm, lakin gec-tez itib-bata bilərəm. Lakin müğənni kimi tale mənə böyük xöşbəxtlik, ad-san, şöhrət, fəxri adlar, tamaşaçı sevgisi, xalqın məhəbbətini bəxş etdi. Səsim opera səhnəsindən, qrammofon vallarından, radio və televiziyalardan gəldi. Dünyanı gəzdim, böyük səhnələrdə çıxış edərək milli musiqimizi təmsil etdim. Bütün bunları mənə Ulu Yaradanın verdiyi tale bəxş elədi".

1969-cu ildə Firudun Səfərov M.Axundov adına Akademik Opera və Balet Teatrına baş rejissor təyin olunur. O, "Leyli və Məcnun" tamaşasını yeni quruluşla hazırlayır. Leyli obrazı üçün gənc Nəzakət Məmmədova ilə məşqlər aparır və Məcnun rolunda da daha bir gənci görmək istəyir. Nəzakət xanım sevinçək ona belə bir ifaçının olduğunu bildirir: "Səhnə görkəmi Məcnuna uyğun, səs imkanları çox geniş, sənətə böyük həvəsi olan bir oğlan var, Baba Mirzəyevdir. Çox istedadlıdır. Teatrın rəhbərliyindən inciyib getdi".

Baba həmin vaxtlar Elmi Tədqiqat Təhlükəsizlik Texnikası İnstitutunda işləyirdi. Tttruppa müdiri Babanın iş yerinə zəng edərək onu teatra dəvət edir. F.Səfərovsöhbət aparır və onunla bir ay sınaq müddətində çalışacağını bildirir.

Baba Məcnun obrazının mətnini, Füzuli yaradıcılığını dərinləndirərək etsin deyəddə bəyiatşünas alimlərdən Həmid Araslı və Əli Fəhmi ilə görüşür. Bu böyük alimlər, xeyirxah insanlar bu işdə Babaya kömək edirlər. Gənc xanəndə Opera Teatrının müşviətçi tarzeni, böyük muğam bilicisi Bəhram Mansurovla məşqlərdə onun çalğısı, tövsiyə və tapşırıqları vasitəsi ilə çox şey əxz edir, səsinə muğam parçalarına uyğunlaşdırır, Məcnun roluna aid olan oxuma üslubunu mənimsəyir.F.Səfərov Babanı yoxlamaq üçün bir ay sınaq müddətinə iki həftə də əlavə edir və çox gözəl nəticə alınır. Baba əsl

Məcnun kimi səhnəyə çıxarılır. İlk tamaşa uğurlar qazanır və dövrü mətbuatda işıqlandırılır. Məcnun və Leyli rolunun gənc ifaçıları, tamaşanın yeni quruluşu haqqında müsbət fikirlər bildirilir. Təbii ki, teatrşünaslar və tənqidçilərin məqalələrində tamaşa haqqında müxtəlif fikirlərə rast gəlmək mümkün idi.

1908-ci il "Leyli və Məcnun" milli operasının ilk tamaşasından bu günə qədər xeyli sayda Məcnun və Leyli rollarında çıxış edənlərimiz olub. Lakin Məcnun obrazının uğurlu ifaçıları arasında ən çox Hüseyinqulu Sarabski və Baba Mirzəyevin adı çəkilir. Bu fikir təbii ki, mübahisə doğura bilər. Lakin məqalə müəllifi kimi mən də öz fikrimdə əsaslıyam. Hazırda da opera səhnəsinə yeni Məcnunlar gəlir və hər birinin perspektivləri var. Lakin onların oynadıqları Məcnun rolu B.Mahmud oğlunun yaratdığı Məcnun obrazı səviyyəsinə yüksəlməyib. Babanın obraza öz yanaşması, doğru münasibəti, əsas xüsusiyyətləri, mahiyyəti, ideyanı açıb göstərməsi, bir sözlə öz Məcnunu var idi. Həqiqətən bu obrazda o, əsl Məcnun idi, Baba deyildi. Bundan əlavə, ümumiyyətlə B.Mahmud oğlu musiqinin, səhnənin, sənət sənətinin Məcnunu idi. Əbəs deyil ki, onun həyat və yaradıcılığı haqqında yazdığım kitabı "Səhnəmizin Məcnunu Baba Mahmud oğlu" adlandırmışam (Bakı, "Araz" 2012, 560 s.). Burada Baba sənətinin əsas xüsusiyyətləri, spesifik cəhətləri açıqlır, yaradıcılığına ekskurs edilir.

Fransa səfərlərinin birindən qayıdarkən İstanbul hava limanında Bakı reysini gözlərkən şirin söhbət zamanı Babadan eşitdiklərimdən: "Əhsənən, mən Ü.Hacıbəylinin "Koroğlu" operasında Koroğlu rolunda oynamaq arzusunda da olmuşam. Özü-özlüyümdə bu obraz üzərində işləyirdim də. Lakin orada vokal partiyalardakı səs mənərləri, vokal materialı ilə çıxış etməklə milli oxuma qaydalarını, "boğazları", "səs qaynatmalarını", "şirin nəfəsləri", "xırdalıqları" itirəcəyimdən qorxdum və bu yoldan çəkildim. Çünki "Koroğlu"da dünyəvi vokal sistemində əsaslanan oxuma var, "Leyli və Məcnun"da isə başqadır, bu sırf milli operadır. Əks təqdirdə mən "Koroğlu" ola bilərədim, arzum üreyimdə qaldı". Bəli, Baba operaya təsadüfən gəlməmişdi. O, özünü əsl opera sənətçisi kimi hazırlamışdı. Opera sənəti haqqında dünya teatrşünaslarının rus dilində çap olunmuş kitablarını, Moskva və Leninqrad (haz.Sanq-Peterburq) nəşr edilən mədəniyyət və incəsənət jurnallarını oxumuşdu. Ümumiyyətlə o, mütaliəni sevir, Şərq və dünya incəsənəti barədə xeyli material ilə tanış olmuşdu.

(Davamı səh. 9-da)

Musiqimizin vurğunu, xiridarı, fədaisi

(Əvvəli səh. 8-də)

Baba Mahmud oğlu Mirzəyev 1940-cı il noyabrın 7-də qədim Qazax mahalının Muğanlı kəndində (hazırda Ağstafa ərazisi), sadə bir ailədə anadan olub. Bütün kənd uşaqları kimi məqəddəs Vətən torpağı üzərində qaçıb-yürüyüb, kənddə oynanılan oyunlarda iştirak edib, meşə quşlarının səsinə eşidib və s. O, orta məktəbi əla qiymətlərlə oxuyub. 16 yaşında Bakıya gələrkəli məktəbə daxil olub və tələ onu ardınca çəkib apararaq ona xanəndəlik şöhrəti bəxş edib və o, məşhur opera sənətçisi olub. Və burada çalışaraq fədaisi kimi ömrünü bu sahəyə bağlayıb. O, "Əsli və Kərəm"də Kərəm, "Şah İsmayıl"da Şah İsmayıl, "Gəlin qayası"nda Camal, "Xanəndənin taleyi"ndə Mir Seyid obrazlarını məharətlə yaradıb.

B.Mahmud oğlu peşəkar sənətə qədəm qoyanda Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin bədii kollektivləri ilə yaradıcılıq əlaqələrində olaraq səsinə radio fonduna yazdırmış, televiziya, Bakıda, əyalətlərdə, qonşu respublikalarda konsertlərdə çıxış etmişdir. O, xalq artisti, görkəmli bəstəkar, dirijor S.Rüstəmovun (1907-1983) rəhbərlik etdiyi xalq çalğı aletləri orkestri, xalq artistləri Ə.Bakıxanovun (1892-1973), B.Salahovun (1923-1982), əməkdar artist Ə.Dadaşovun (1924-1976), Y.Heydərovun idarəsi ilə fəaliyyət göstərən xalq çalğı aletləri ansamblının müşayiəti ilə oxumuşdur. Baba Ə.Quluyevin (1917-1998) Dövlət Filarmoniyasında rəhbərlik etdiyi xalq çalğı aletləri ansamblının konsertlərində də çıxış etmişdir.

B.Mirzəyev SSRİ-nin müxtəlif məkanlarında keçirilən Azərbaycan mədəniyyəti günlərində çıxış edən sənət ustalarımız sırasında olurdu. Buradakı uğurlu çıxışlarının nəticəsi olaraq xarici dövlətlərə dəyərli olardı. Dövrü mətbuatda onun uğurları öz əksini tapır, səhnə fotoşkilləri nümayiş etdirilirdi. Bütün bunlar vokal sənətimizin nadir incisi, əvəzolunmaz sənətkar Rəşid Behbudovun (1915-1990) nəzərindən qaçmamışdı. O, Babanı televiziya ekranından seyr etmiş, dövlət tədbirlərinin birində oxumağını yaxından, çox diqqətlə dinləmişdi. R.Behbudov Babanın səhnə mədəniyyətini, dinamikasını, maraqlı oxuma manerasını, geniş səs diapozonunu, uzun nəfəsini, şaqraq zəngülələrini bəyənmiş, rəhbərlik etdiyi Dövlət Mahni Teatrına dəvət edib söhbət aparmışdı. Beləliklə B.Mahmud oğlu düz 10 il R.Behbudovla Mahni Teatrının tərkibində xarici ölkələrin səhnələrində çıxış etmişdi.

Sənətə həvəs Babanı M.A.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunu bitirməyə də sövq etmişdi.

Baba Mirzəyev Baba Mahmud oğlu kimi 1979-cu ilin sentyabr ayında "Dastan" folklor ansambli yaratdığı andan çıxış etməyə başladı. O, folklorçu kimi meydana atılaraq milli soyadla fəaliyyət göstərirdi. "Dastan"ın ilk çıxışını tamaşaçılar həmin il dekabr ayının 31-də seyr etmişdilər. Həmin çıxış həqiqətən böyük marağa səbəb olmuşdu. Müğənninin və ansambli üzvlərinin xüsusi milli geyimi oxunan mahnının məzmununu və ansamblın adını tamamlayırdı. Baba aşıq sənətindən bir nümunə, "Baş müxəmməs" oxumuşdu. Beləliklə, həmin yeni il axşamından etibarən Azərbaycan musiqi dünyasına yeni bir inci, tam fərqli aləm, "Dastan" folklor ansambli daxil olmuşdu. B.Mahmud oğlu sənət yolunu bu ansamblla davam etdirmiş, folklor nümunələrimiz, xalq və aşıq mahnıları üzərində yaradıcılıq işi aparaq ifa edib xalqın ixtiyarına vermişdir. O, qədim çalğı aletlərimizni yaşamasına və layiqli səslənməsinə xüsusi önəm verirdi. Odur ki, həmin musiqi aletlərinə müntəzəm solo ayırırdı. Baba folklor musiqisinə, zəngin aşıq sənətinə bağlı adam idi. Ümumiyyətlə o, folklorumuzun dərinə bilirdi. Daim öz üzərində işləyən bu adam folklor dünyamızı araşdırır, aşıq yaradıcılığına baş vurur, hər bir mahnı üzərində çal-

ışaraq əsl əsər halına gətirirdi. Müğənni bir sıra aşıq mahnılarını öz yaradıcılıq süzgecindən keçirərək işləyib, oxuyub radionun və televiziyanın fonotekasına təqdim edib. Baba "Dastan" folklor ansambli yaradıcılıq laboratoriyası sayırdı. Bu ansamblla çalışmaq ona yaradıcılıq sərbəstliyi, böyük həvəs və stimül verirdi. O, burada öz bacarığını, arzu-istəklərini, istedadından süzülüb gələn bütün gücü həyata keçirə bilirdi.

Baba xalq və aşıq mahnılarına, təsniflərə, muğamlara, qəzəliyyəyə, dastanlara müqəddəs məbəd kimi baxırdı. O, xalqın yaradıcılıq çeşməsindən süzülüb gələn bu incilərə, zəngin nemətə xələl gəlməsinə, təhrif olunmasına qarşı amansız və qəti mübarizə aparırdı. Repertuarına daxil etdiyi xalq yaradıcılığı incilərini dərinə mənimsəyir, göz bəbəyi kimi qoruyur və seve-seve oxuyurdu. Elə Babaya ruh verən, yaşadan, ucaldan da bunlar idi. Desək səhv etmərik ki, bu gün onu tarixdə yaşadan da bunlardır.

Baba xalq və aşıq mahnılarının əsər kimi baxır, dramaturji elementlərini tapır, süjet xəttini təyin edir, ideyasını açıq və məzmununu izah edirdi. O, belə musiqi nümunələrinə sıx doğmalığa, məhəbbət göstərir, həmişəyaşarlıq qazanması yolunda fəaliyyət qururdu. Onunla Bakıdakı təhsil ocaqlarında, pansionatlarda, sanatoriyalarda, qocalar və əlillər evində, əyalətlərdəki mədəniyyət ocaqlarında, həftə pambıq tarlalarında qurulmuş talvarlar altında (zəhmətkeşlərin istirahət yeri) konsertlər vermişik. O, əksər hallarda oxuduğu mahnının məzmunu və mahiyyəti, yaranma tarixi haqqında tamaşaçılara maraqlı məlumat verirdi. Bu zaman auditoriyalarda daim diqqət sükut və xüsusi maraqlı olardı.

Qeyd etmək istərdim ki, Babanın mahnı bəstələmək bacarığı da olub. Sovet dövründə müğənnilərin bəstələdiyi mahnı və təsniflərin onların öz adı ilə müəllif kimi elan olunmasına icazə verilmirdi. Odur ki, B.Mahmud oğlu sözləri, musiqisi onun özünə məxsus olan və yaxud şairlərin sözlərinə bəstələdiyi mahnıları radio və televiziya "Dastan"ın müşayiəti ilə öz ifasında xalq mahnısı kimi təqdim edirdi. Çox istərdim ki, onun mahnıları notlara köçürülüb, məcmuə halında nəşr olunub yayılsın. Baba dünyadan gəndən sonra bu barədə onun ailə üzvləri ilə söhbətim olub.

B.Mahmud oğlu "Dastan"dan başqa "Xəzinə folklor və "Misri" xalq çalğı aletləri ansambli da yaradaraq rəhbərlik etmiş və onların müşayiətilə səsinə radioya bəxş etmiş, televiziya, səhnələrdə oxumuşdu. Axı, bu bacarıq onda haradan idi? Bu məqalədə qeyd olunub ki, Baba yaradıcı kollektivlərdə çalışmışdı. Və burada o, ansambli qaydalarını öyrənmiş, təcrübə qazanmış, mahnılar, təsniflər üzərində hansı formada işləməyi müşahidə etmiş, həqiqətən çox şeyə nail olmuşdu. Odur ki, bu adamda ansambli yaratmaq, rəhbərlik etmək, işləmək, aranjiman işlərindən faydalanmaq bacarığı yaranmışdı. Təbii ki, onun aşıq-daşan istedadı da ortada idi. Baba həqiqətən hərtərəfli istedadla malik sənət adamı olaraq musiqi nədəniyyətimizə dəyərli töhfələr verib. Milli radionun fondunda onun ifasında 500-dən artıq nümunələr toplanıb. Burada onun opera tamaşalarında oxuduqlarından bir qisim, təsniflər, muğamlar, bəstəkar, xalq, aşıq mahnıları və özünün bəstələdiyi mahnılar daxildir.

Yaratdığı ansambllarda çalışdığı illərdə Babanın məhsuldar yaradıcılıq işləri və bu kimi aktiv, zəngin fəaliyyəti folklor nümunələrinin, xalq musiqimizin təbliği və inkişafı üçün xüsusi dəyər və misilsiz töhvə sayıla bilər. O, oxuduğu belə nümunələri fəlsəfi mənə-məzmun daşıyıcısına çevirmək istəyirdi. Bizcə o, dünyaya gələrkən kəşf edəcəyi ideal gözəlliklər barədə düşünmək və tapmağa can atmaq yükünü öz ruhunda gətirmiş-

di. Baba ideal arzularla yaşadığı üçün rəhbəri və solisti olduğu ansambllarda öz yüksək fikirlərini, bədii-estetik arzularını yaradıcılıq süzgecindən keçirmək istəyirdi.

Baba orta məktəb illərindən mütaliyəyə başlamış və bu sevimli məşğuliyyətini ömrünün sonuna qədər davam etdirmişdi. Bu onun xobbisi deyildi, Azərbaycan, və dünya ədəbiyyatına, fəlsəfəyə, tarixə, etnoqrafiyaya, teatra, ümumiyyətlə incəsənətin bütün janrlarına olan maraqlı idi. O, dünya klassiklərini, mədəniyyət, musiqi, teatr, opera haqqında dəyərli və çox maraqlı kitabları oxumaqla çox şey əxs etmişdi. Bütün bu sahələr barədə onun özünün də fikirləri var idi. Baba yalnız müğənni deyil, elmə sahib bir şəxs, hazırcavab insan, xüsusi diqqətçəkən, marağa səbəb olan natiq idi. O, dəvət olunduğu auditoriyalarda, televiziya verilişlərində zəngin və qeyri-adi söz-söhbəti, fikirləri, qəfil verilən suallara cavabları ilə tamaşaçıların dərin sevgisini və rəğbətini qazanmışdı. Faktıdır ki, bu baxımdan onun yeri boş qalıb. Ekranlarda, səhnələrdə belə zəngin biliyə malik müğənniyə rast gəlmirik. B.Mahmud oğlu çoxlarının gözündə filosof-müğənni kimi canlanırdı. Onun daxili aləmi çox işıqlı idi, əsl ziyalı kimi formalaşmışdı.

B.Mahmud oğlu yaşa dolan zaman Şərq və dünya fəlsəfəsi ilə daha dərinə maraqlanırdı və bu aləmə xüsusi maraqla baş vururdu. O, filosofların həyatı və fəaliyyəti haqqında çox oxuyurdu. Onlardan sitatlar gətirir, maraqlı söhbətlər edirdi. Yeni doğrudan da Baba adı sənət adamı deyildi, müğənni-filosof və gözəl natiq idi. Dost və sənət yoldaşı kimi ona tövsiyyə etdim: "Aşıq və xanəndəlik sənətinin sıx əlaqələri, qovuşduğu bərdə elmi iş yazıb müdafiə elə". Belə cavab aldim: "Maestro, (o mənə ya maestro, və ya Əhsənəncə deyər müraçiet edərdi) mən fəlsəfə tarixindən yazıb müdafiə edəcəyəm". O, arzusuna istiqamət alsada da, ömür buna imkan vermədi.

B.Mahmud oğlu 1992-ci ildə xalq artisti titulu alıb. 2005-ci ildə Opera və Balet Teatrından pensiyaya göndərilib.

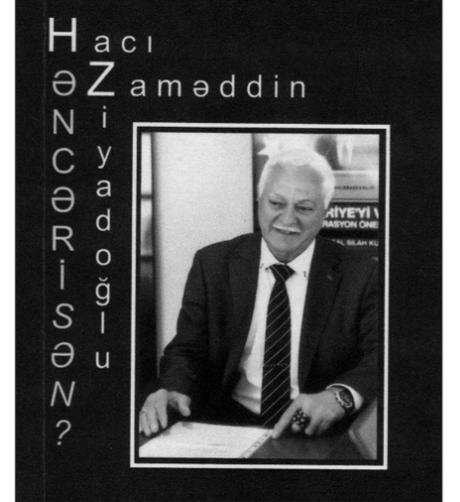
Təbii ki, çox zəngin yaradıcılıq yolu keçən sənətkar haqqında bütün fikirləri bir yazı ilə əhatə etmək mümkün deyildir. Təsəllim olur ki, "Səhnəmizin Məcnunu Baba Mahmud oğlu" kitabında onun həyatı və bütün yaradıcılıq fəaliyyətini əhatə etməyə çalışmışam. Və bu kitabı istəklə sənət dostum, "Dastan" və "Misri" ansambllarda birlikdə çalışdığım Babanın saf, azad ruhuna, əziz və parlaq xatirəsinə həsr etməklə rahatlıq tapmışam. Arzu edənlər bu kitabla ölkəmizdəki kitabxanalarda tanış ola bilərlər. Düşünürəm ki, B.Mahmud oğlu haqqındakı tədqiqat işlərinin kitabla köçürülmüş səhifələri belə böyük sənətkarın yaradıcılığından elmi iş yazarlara gərəklə ola bilər. Çünki B.Mahmud oğlunun yaradıcılığı elmi yanaşma, elmi araşdırma tələb edir. Çox heyif ki, B.Mahmud oğlunun ömrünün müdrik, yaradıcılığının ən məhsuldar dövründə amansız xəstəliyə tuş gəldi. O, bizimlə, "Misri" ilə çox işlər görmək, yeni yaradıcılıq mərhələsi başlamaq arzusunda idi. Qəfil xəstəlik isə bunları üzərindən xətt çəkdi. O, 2005-cı il noyabr ayında beyin insultu keçirib və 2006-cı il dekabrın 6-da dünyasını dəyişib. 16 yaşında Muğanlı kəndindən Bakıya yol alan Baba bir zamanlar üzərində yürüdüğü doğma torpağın təkiyə köçərək uyumaqdadır. Belə bir ünlü sənətkar xalqın yaddaşında və mədəniyyət tariximizdə yaşamaqdadır. Və yaşadığıca yaşayacaqdır.

Yazımın sonunda bunu mühüm məsələyə toxunmaq istərdim. Alimlərin, şair və yazıçıların, sənət adamlarının portretləri rəsm sənətçilərimiz, elm və tədris müəssisələrinin salonlarını bəzəyir. Baba Mahmud oğlunun portretini və ya milli operamızda yaratdığı obrazları kətan üzərində canlandırmaq, xalçalarda və ya dəmirdöymə sənət nümunələrində yaratmaq olmazmı? Yaxud da onun büstünü, ağacoymada və ya tuncdan heykəlini yaratmaq olmazmı? Onun yaşadığı binanın girişində bərelyevi qoyulmalı, mənzili isə onun ev-muzeyinə çevrilməlidir. Düşünməyə dəyər.

**Əhsən Rəhmanlı,
tədqiqatçı, sənətsünaslıq üzrə
fəlsəfə doktoru**

Bir kitabcanın tarixi

Qazax rayonu Azərbaycanda ta qədim zamanlardan bəri insanların yaddaşına ədəbiyyatımıza sanballı simalar - şair və yazıçılar bəxş edən qədim bir yaşayış məskəni, böyük türk eli kimi məşhurlaşmışdır. Zaman-zaman ədəbiyyatımızın hər mərhələsində, hər dövründə yaşayıb yaradan ədiblərimizin əsərləri bu gün də nəinki Azərbaycanda, hətta ayrı-ayrı ədiblər tərəfindən dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilərək respublikamızın hüdudlarından kənar da maraqla oxunmaqdadır.

Zəməddin Ziyadoğlu imzası da XX və XXI əsrlərdə digər imzalar arasında kifayət qədər tanınmışdır. Yaradıcılığının əsasını duzlu və məzəli əhvalatlardan ibarət hekayələr, felyetonlar təşkil etsə də, onun yaradıcılığı çoxşaxəlidir.

Zəməddin Ziyadoğlunun "Həncərisən" şeiri onun istər oxucuları, istərsə də qələm yoldaşları tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanıb. Qeyd edim ki, müəllifin bu şeiri Azərbaycanın ədəbiyyat beşiyi sayılan Qazax rayonunun ədəbiyyat şirini ləhcəsində bir neçə il öncə qələmə alınmışdır. Bu şeir həm də Qazax rayonuna bir səyahət kimi də dəyərləndirilir. Çünki müəllif bu şeirində Qazağın az qala bütün kəndlərini qarış-qarış yenidən gəzir və adlarını çəkir.

Təkcə onu demək kifayətdir ki, Hacı Zəməddin Ziyadoğlunun "Həncərisən, həncəri" şeiri ildırım sürətilə Azərbaycana elə yayılıb ki, onu yaxından və uzaqdan tanıyan hər bir qələm əhli adı çəkilən məşhur şeirə nəzirə yazmağı belkə də özlərinə borc bilərlər.

Məqsədim heç də Hacı Zəməddin Ziyadoğlunun "Həncərisən, həncəri" şeirinə nəzirə yazanların hamısının adını çəkmək, şeirindən misraları misal gətirmək deyil. Sadəcə onu vurğulamaq istəyirəm ki, bu gün Hacı Zəməddin Ziyadoğlu çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında özünün dəsti-xətti, öünməxsus imzası, heç kimə bənzəməyən ədəbi yolu var. Bu fikirləri mərdi-mərdanə, cürətlə söyləməyə həm də bu kiçik kitabda redaktordan əlavə tanınmış akademiklər - Teymur Bünyadovun, Nizami Cəfərovun və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Salatin xanım Əhmədlinin maraqlı fikirləri qol-qanad verir. Qeyd edim ki, Rəfail İncəyurdun redaktorluğu ilə işıq üzünə görmüş "Hacı Zəməddin Ziyadoğlu, həncərisən" kitabında 30 nəfərdən çox qələm sahibi Zəməddin Ziyadoğlunun məşhur şeirinə nəzirə yazmışdır, bunların da arasında İlyas Tapdıq və İbrahim İlyaslı kimi tanınmış şairlər yer alır. Burada tanınmış şair İbrahim İlyaslının maraqlı bir fikrini xatırlamaq lap yerinə düşər:

**Köklənib elin səsinə,
Qalxdın sözün zirvəsinə.
"Həncərisən" kəlməsinə
Heykəl yaddın, Ziyadoğlu!**

Götürsək ki, Qazax-Gəncəbasar bölgəsində həncərisən kəlməsi dilimizdə tez-tez, gündə neçə dəfə işlənsə də, o sözü Zəməddin Ziyadoğlunu kimi heç kəs bu qədər qiyməndirməmişdi. Həqiqətən də şair "Həncərisən" şeirini yaradıcılığının şah əsəri, bu sözü müqəddəsləşdirərək öz şah sözünə çevirməyi, həncərisən sözünü hekələşdirməyi bacarmışdır.

Arif BAXŞƏLİOĞLU

Allah sənə rəhmət eləsin, ay Calal əmi, Aşıq Cəlal Qəhrəmanov. Allah sənə rəhmət eləsin, ay Şöhrət. Ruhunuz sevindimi? Mən çox sevindim. Şəhriyar da sevindi. Kiçikdən böyüyə ailə üzvləri ordaydılar və sevincək idilər. Sərhəd də Mübarizlə, Hüsənle kənddən uçuca-uçuna geldilər. Qulunun da Ba-

UNUDULMAZLAR

ki, çalışacam Aşıq Cəlalin 90 illik yubileyini ölkə səviyyəsində urvatla keçirək. Fikrimi bu işə maraqlı digər doğmalara, yaxınlarına da (o cümlədən ustadın şeyirdi Məhəm-

zöldü. Dərya Məhəmmədin 110 illiyi, Ədalət Nəşibovun dünyasını dəyişməsi və ona layiq qəbirüstü abidənin hazırlanmasına səfərbərlik, Nəriman Həsənzadə-85, Teymur Bünyadov-90 və s. Bütün bunlara baxmayaraq İlham Pirməmədova bu yubileyin də keçirilməsinin vacibliyinin incəliklərini izhar edən kimi Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlıya cəng vurub bu tədbiri nəzərdə tutulmasını, plana salınmasını xahiş edəndə "üzü payıza düzənləyirik"- demişdi. Və üzü qışa artıq Dərya Məhəmmədin yubileyindən belə tədbirləri Aşıqlar Birliyi ilə birgə keçirmə təcrübəsi olan, hər zaman maddi dəstəyi üzərinə götürən Birlik rəhbərimiz-bizim də sürəklil arzuladığımızı nəzərə alıb tez-tez AAB-nin rəhbərliyinə xatırlada-xatırlada məsələni yoluna qoydular. Beləliklə, tədbirin keçirilmə tarixi Mədəniyyət Nazirliyi ilə razılaşdırıldıqdan sonra noyab-

ki, Dövlət televiziyasının bütöv çəkilişini bu günlərdə hamımız birgə seyr edəcəyik.

Və "Aşıq Cəlalin sənət yolu"ki-

bova artıq bu işlə məşğuldur və daha geniş miqyaslı monoqrafiya hazırlayır. İlhamə xanımla əlaqə saxladım və bəlli oldu ki, doğrudan da, ustadı tarixə şərəflə ötürəcək, daha mükəmməl bir kitab ərsəyə gəlmək üzrədi. Bu işdə də elimizdən gələni eləməyə çalışdıq. Kə-

kıda narahatlığı fərəhlə əvəzlənmişdi. Çoxlar sevinirdi. Mahalımız və qonaqları sevincək idi. Unudulmazları unutmaq olmaz axı! Hamı İlham müəllimin atasına rəhmət oxuyur, canına sağlıq diləyirdi. Doğrudan o kişinin hünərinə bu tədbir baş tutdu. Çox şən, eşqli, auralı başlandı və elə də tamamlandı.

Məsələ belə oldu: Kəndə hələ ötən ilin axırları Cəlal əminin sinif yoldaşı atam Ağakəşi İsmayıl oğluna ziyarət edəndə ona söz verdim

məd Qaragözlüyə) bildirdim və aşığın doğum günü ərəfəsində (aprel ayında) bizə yardım edə biləcək, dəstək göstərə biləcək təşkilatlara və şəxslərə müraciətlər etməyə başladım. Əlbəttə, birinci növbədə Aşıqlar Birliyinə- Məhərrəm müəllimə üz tutduq. Məsələ beləydi ki, 2018-ci il Azərbaycan aşıq mühitində ən tünlük tədbirlər, əhvalatlarla dolu illərdən biri kimi yadda qaldı. İllah da bizim mahala, Qazax İctimai Xeyriyyə Birliyinə dəxli olan tədbirlər dalbadala dü-

rın son gününə təyin olundu.

Sonrakı gedişat artıq hər kəsə mətbuatdan da, sosial şəbəkələrdən, saytlardan da bəllidi. Yəqin

tabı haqqında. Doğrusu, Avdı Qaymaqlının, Kərəm İncelinin, Dərya Məhəmmədin, Ədalət Nəşibovun və b. kitabları kimi növbəti müba-

mərlini ev-ev (əlbəttə, mətləbə dəxli olanları) gəzib, rəhmətlik Şöhrətin arxivini də çözen İlhamə xanımın zəhməti itmədi və az tirajla da olsa kitab stolumuzun üstündədi.

...Tədbir möhtəşəm keçdi, Cəlal əmi, əzizim Şöhrət. 300 yerlik zalda oturanlar qədər də ayaq üstə dayananlar varıydı. Bir-birini əvəz eləyən tanınmış aşıqların sözləri Aşıq Cəlala aid olan çıxışlarınahamı heyranlıqla axıracan tamaşa elədi. Məti Osmanov da yerli-yerində izahları, müdaxilələri ilə tədbiri yaxşı apardı. İlk kitabının ön sözünü yazan, elmi araşdırmasını verən hörmətli professor Asif Rüstəmli də ön cərgədə əyləşməsi təkidimizdən imtina edərək ayaqüstü dayananların sırasını tərk etmədi.

Unudulmazlara və unutmayanlara salam olsun.

Rəfai İNCƏYURD

Turizm

Zirvəsinin hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 922, 5 m-dir. Dağın Daş Salahlı kəndinə aid olan şərq hissəsinin şimaldan cənubadək olan uzunluğu təxminən 6-7 km-dir. "Damcılı", "Məmməd koxa" və "Ağdərə" adlı bulaqları var..

Elmi dəlillərə əsaslanmaqla deyə bilirik ki, iki sözdən yaranmış AVEY toponimi əslində OVÖY kimi anlaşılmalıdır. Belə ki, toponimin birinci sözü AV tam dəqiqliklə OV deməkdir. Ən azı ona görə ki, OV sözü Osmanlı türkcəsində və Naxçıvanlı qardaşlarımızın dilində AV - kimi tələffüz olunur. İkincinin yeni EY sözünün mənasına gəlincə isə bu söz ÖY deməkdir. ÖY müasir Azərbaycan ədəbi dilindəki, EV sözünün qədim türk tayfalarında və Qazax -Borçalı ellərində işlədilmiş dialekt formasıdır. EY-ÖY=EV yaşanılan yer, məkan, OV heyvanların olduğu yer yeni OVÖY-ü Hazırda işlətdiyimiz AVEY sözü OVÖY sözünün fonetik dəyişikliyə məruz qalmış bir formasıdır.

Belə də deyirlərki, guya xristianlıqdan əvvəl burada ay məbədi olub AVEY sözü də Ay evi deməkdir. Bəs görəsən tələffüzü olduqca asan olan Ay sözünün AV -la əvəz olunmasında səbəb nə imiş? Məsələ burasındadır ki, yerli dialektlə OV sözü çox halda OY kimi tə-

Avey dağı

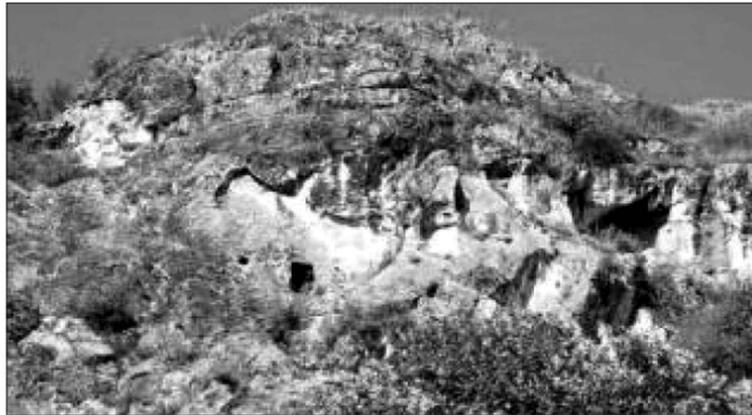
ləffüz olunur. Yeni OY yeri, yaxud OY evi. Bəzi etnoqrafilər isə axırıncı sözü yeni OY sözünü əsassız olaraq AY kimi anlayaraq dağın zirvəsindəki, VII əsrə aid ölkə əhəmiyyətli Avey Alban məbədinə turistlərə AY evi kimi təqdim edirlər.

Haşiyə:

Aveyin ətəklərində "Daş Salahlı" və "Damcılı" paleolit düşərgələrində aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı (1960) daşdan hazırlanmış əmək alətləri ilə yanaşı minlərlə ovlanmış heyvan sümüklərinin tapılmış qalıqları, bu dövrdə qədim insanların həyatında ovçuluğun əsas yer tutduğunu göstərir. Alimlərin apardığı elmi tədqiqatlar tapılmış heyvan sümüklərinin Qafqaz maralı, Qaban, Ceyran, Sayqak, Dağistan turu, Dağ keçisi, Vəhşi qoyun, Vəhşi at, Kəklik və digər heyvan və quşlara məxsus olduğu müəyyən edilmişdir. (Bax. Azərbaycan arxologiyası 1-ci cild səh.50;98-2008ci) Azərbaycanın mezolit abidələrində, xüsusilə Damcılıda tapılmış mikrolitik alətlərin çoxluğu göstərir ki, bu dövrdə insanların

əsas məşğuliyyəti ovçuluq olmuşdur. (Bax.M.Hüseynov uzaq daş dövrü.1973-səh.57) yuxarıda göstərilən heyvanlar mezolit adamlarının yem ehtiyatlarında əsas rol oynamışlar. Və həmin heyvanların tapılmış sümük qırıntıları bunu sübut edir. Yeni dağın zirvəsindəki, VII əsrə aid edilən Alban məbədi AY - evi deyil sadəcə yerləşdiyi

ral yataqları rayonun sənaye strukturunda xüsusi çəkiyə malikdir. Avey dağının əhəng suxurları ilə bentonit yataqları üzərində fəaliyyət göstərən sement və gil məhsullarının istehsalı zavodlarının buraxdığı məhsullar ölkəmizin xarici və daxili ticarət bazarlarında böyük əhəmiyyətə malikdir. Dağın faydalı qazıntısı olan əhəng yataq-

məkanın adı ilə Avey məbədi kimi də tanınır.

Dağı təşkil edən qiymətli mine-

ları üzərindəki mişar daşı istehsal edən müəssisələr əhalinin hörgü daşına olan ehtiyacını tam ödəyir.

Lakin öz sərvətləri ilə məşhur olan Avey dağı özündə və ətrafında mövcud olan çox saylı abidələrə görə daha çox məşhurlaşsa bilər. Daş Salahlı kəndi üzrə dövlət mühafizəsinə götürülmüş musty, mezolit, neolit, tunc, dəmir, antik və ilk orta əsrlər dövrünə aid 38 adda arxeoloji abidənin (onlardan biri VII-əsrə aid Alban memarlıq abidəsidir). 68-i məhz bu ərazidədir. Yeni bu məkan ölkədə turizmin inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar qəbul olunmuş dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi üçün ən optimal potensial hesab olunur. Dağın yalnız cənub qurtaracağında, şiş qaya ilə Qızıl qaya ərazisində uçuş əcdadlarımız olan Albanların mövcud olduğu ilk orta əsrlər və Antik dövrünə aid kompakt şəkildə yerləşmiş 24 abidə vardır. Qafqaz Albanıya irsinin təbliğində, tanınmasında və öyrənilməsində əyani vasitə kimi böyük əhəmiyyəti olan bu cür dəyərlərimizin yerləşdiyi həmin ərazini arxeopark elan etməklə turizmin ekskursiya, məcərə və arxeoturizm kimi növlərinin inkişaf etdirilməsini gerçəkləşdirmək mümkün olardı.

Nofel Qurbanov
Qazax: Tarixi abidələrinin
mühafizəsi sektorunun əməkdaşı

Qazax-Ağstafa eli Azərbaycanın qədim və zəngin tarixə malik bölgələrindən biridir. Ancaq bu tarixin bütün inceliklərinə bələd olduğumuzu söyləmək hələ tezdir. Çünki onun müxtəlif dövrlərə aid qatlarının açılması üçün bu bölgədə istər arxeoloji və etnoqrafik araşdırmaların, istər çoxsaylı və bugünə qədər yetərinə öyrənilməmiş epigrafik abidələrin tədqiqinin, istərsə də hələ də müxtəlif dillərdə mövcud olan yazılı sənədli və narrativ qaynaqların üzə çıxarılması sahəsində fəaliyyətin canlandırılmasına böyük bir ehtiyac vardır. Bu işlər həm də ona görə mühüm, eyni zamanda, strateji önəm daşıyır ki, Qazax-Ağstafa eli müstəqil Azərbaycanın sərhəd bölgələrindən biridir və bu zonada vaxtı ilə siyasi-inzibati sərhədlər müəyyənləşdiriləndə Azərbaycanın tarixi torpaqlarının bir qismi bəzi səbəblərə görə qonşu ölkələrin tərkibinə verilmişdir. Və bu gün Qazağın Göyçə gölünə qədər uzanan və Azərbaycanın siyasi sərhədləri xaricində qalan tarixi torpaqlarına nəzər yetirdikdə orada minillik türk tarixi-mədəni izlərinin, demək olar ki, silindiyini görürük. Bu həm memarlıq, həm toponimika, həm etnoqrafiya, həm epigrafika sahəsində özünü göstərən və hamımız üçün nə qədər ağır olsa da, tarixi ibrət dərsləri olmalı bir faktır. Bu baxımdan Qazax-Ağstafa bölgəsinin tarixinin bütün tərffərüatı ilə tədqiqini davam etdirib onu olduğu kimi xalqa çatdırmaq Azərbaycan elmi qarşısında duran önəmli vəzifələrdən biridir.

Oxuculara təqdim olunan "Qazax nahiyəsinin kameral təsviri" adlı tarixi qaynaq qeyd edilən mövcud boşluğu müəyyən mənada doldura biləcək arxiv sənədlərindən biridir. Bu sənəd 1860-cı ildə Rusiya imperiyasına daxil olan Qazax bölgəsində vergi praktikasının düzgün təşkili məqsədi ilə tərtib edilmişdir və hal-hazırda Ermənistan Milli Arxivində saxlanılır. Mənbəni əldə edib onu ana dilimizə çevirən və çapa hazırlayan Atatürk Mərkəzinin şöbə müdiri Nazir Əhmədli son illərdə bu sahədə fəal və fədakar fəaliyyəti ilə seçilən alimdir. O, Azərbaycan və Cənubi Qafqazın müxtəlif tarixi bölgələri, o cümlədən XIX əsrdə rus məmurları tərəfindən tərtib edilmiş İrəvan şəhərinin, Göyçə və Dərələyəz mahallarının kameral təsvirlərini elmi dövriyyəyə daxil etmişdir.

Bu növ arxiv sənədləri bir neçə səbəbdən son dərəcə önəmli tarixi qaynaq hesab edilir. İlk növbədə ona görə ki, onların Rusiya imperiyasının rəsmi dövlət sənədi statusuna sahib olmaları ehtiva etdikləri məlumatın tarixi etibarlılığını artırır. Bununla yanaşı, bu mənbələr XIX yüzillikdə bizim tarixi torpaqlarımızda imperiya məmurları tərəfindən aparılmış vergi ödəyən əhəlinin siyahıyaalma nəticələrini əks etdirir. Beləliklə, bu gün müasir alimlər həmin mənbələrdən Cənubi Qafqazın müxtəlif ərazilərində etnodemoqrafik tarixin öyrənilməsi üçün əvəzsiz arxiv bilgiləri əldə edirlər. Kameral təsvirlər həm də etnoqrafiya, toponimika və antropomimika sahəsində araşdırmaların aparılmasına təkan verə biləcək mahiyyət daşıyır. Və nəhayət, bu sənədlərdəki məlumatların daha erkən dövrlərdə, xüsusilə XVIII əsrin 20-ci illərində Osmanlı hakimiyyəti dönməndə eyni bölgələrə aid Osmanlı vergi-maliyyə reyestrlərinin (təhriir dəftərlərinin) bilgiləri ilə müqayisəli şəkildə təhlili qeyd edilən sahələrdə tarixi dinamika və dəyişiklikləri üzə çıxarmağa imkan yarada bilər. Bu da Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinin tarixinin və ya "lokal tarix" adı ilə bilinən elm istiqamətinin inkişafına stimül yarada bilər. Bu baxımdan

1860-cı il Qazax nahiyəsinin kameral təsvirinin Osmanlılar tərəfindən 1728-ci ildə tərtib edilmiş və Qazax və Borçalı torpaqlarını əhatə edən Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri ilə qarşılıqlı araşdırılması son dərəcə maraqlı və önəmli nəticələr verə bilər. N.Əhmədli də haqlı olaraq, giriş mətnində bu məsələyə toxunur.

Ümumiyyətlə, Rusiya imperiyasında kameral təsvir ("kameralnoe opisaniye") adı ilə bilinən sənədlərin hazırlanması idarəetmə ehtiyaclarından və iqtisadi səbəblərdən meydana gəlmişdir. Belə ki, imperiyanın ərazisi genişləndikcə onun bütövlükdə və ayrı-ayrı əyalətlər üzrə idarə edilməsi də mərkəzi hakimiyyət qarşısında yeni və ciddi

rinin tərtibi ilə bağlı məsələ Nazirlər komitəsinin 9 aprel 1829-cu il toplantısında müzakirə edilmiş və müsəlmanlar yaşayan ərazilərdə bu işlərin aparılmasında yerli torpaq sahiblərinin (ağalar, sultanlar, bəylər) rus məmurlarına gərəli yardım göstərmələri barədə qərar qəbul edilmişdi. Sənəddə qeyd olunduğu kimi, "Rusiya imperiyasına aid olan Qafqaz əyalətlərində önəmli gəlir qaynağı ola biləcək zənginliklərin mövcudluğu və onlar haqqında əldə olan məlumatın qeyri-müəyyənliyi maliyyə nazirinin 1827 - ci ilin əvvəlində imperator zati-alilindən o diyara maliyyə sahəsində mövcud məlumatların yoxlanılması və əlavə bilgilərin toplanılması məqsədilə bir məmurun göndərilməsi

müqayisə edilməyəcək dərəcədə daha böyük idi. Belə ki, əhəlinin siyahıyaalma işləri başa çatdıqdan sonra hökumətə illik 500.000 əskinas rublu məbləğində gəlir gələ biləcəkdə. Ümumiyyətlə, kameral təsvirin 10 ayda bitirilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Beləliklə, 1860-cı il Qazax nahiyəsinin kameral təsviri daha öncə imperiyanın müxtəlif bölgələri üçün tərtib olunmuş bu növ sənədlərlə bənzərlik təşkil edərək eyni prinsiplər və ənənə əsasında hazırlanmışdır. Qeyd edildiyi kimi, azərbaycanlı ("tatar") əhəli yaşayan bölgələrdə yerli zadəgan təbəqəsinin nümayəndələri kameral təsvirin tərtibində yaxından iştirak etməli və rus məmurlarına gərəli yardım göstərməli idilər. Eyni zamanda özləri bütün vergilərdən "muaf" tutulduqları, yəni azad edildikləri halda, onlar öz kənd və obalarında dövlət xəzinəsinə gedəcək vergi və rüsumların toplanmasında da iştirak etməli idilər. 1840-cı illərdə bu bölgələrə səyahət etmiş alman aristokratı, prussiyalı baron fon Haxthausen yerli azərbaycanlı zadəgan silki – bəylər haqqında aşağıdakı diqqətəlayiq məlumatı vermişdir: "Tatarlarda "bəylər" adlanan irsi zadəgan silki mövcuddur, demək olar, hər kənddə bir bəy ailəsi var. Əvvəllər bəylərin mülki işlərə aid hüquqları və bundan savayı xəzinəyə aid vergilərin toplanması məsuliyyəti var idi. Hər bir kəndli ailəsinin bəylərə bir gün torpağı şumlamaq və əkmək, bir gün biçmək, bir gün də xırmanda işləmək və bundan əlavə [bəylərin bir yerə] səyahəti zamanı at təmin etmək öhdəliyi var idi; lakin indi bunlar hamısı müəyyən məbləğdə pul rüsumu ilə əvəz edilib. Sadə insanlarda köhnə bəy ailələrinə qarşı böyük ehtiram var, lakin bu hissələr yeni bəy ailələrinə şamil edilmir; sonuncular, çox güman ki, öz titullarını ruslara qulluq etdiklərinə görə təzəliklə alırlar. Dövlət xəzinəsi bəylərin torpağına iddia edir, ancaq görünür, bu iddia bir növ öz hakimiyyətini qəbul etmədiyi niyyətdən başqa bir şey deyil. Bəylər öz torpaqlarının məhdudiyətsiz sahibidirlər və vergi ödəmirlər".

Eyni zamanda, Qazax nahiyəsinin kameral təsviri bu ərazidə məskun olan və vergi mükəlləfiyyəti daşıyan əhəlinin sayı və etnokonfessional tərkibi haqqında dolğun məlumat əldə etməyə imkan yaradır. Bununla yanaşı, zahirən quru və statistik mahiyyətli sənəd kimi görünən bu mənbəyə daha diqqətli və yaradıcı şəkildə yanaşdıqda onun dərin qatlarından Qazax əhəlisinin günlük təsərrüfatı, məişət həyatı, ailə ənənələri və bu kimi digər etnoqrafik xarakterli təsvirlər də əldə etmək mümkündür. Qazax bölgəsində orta ailə təqribən neçə nəfərdən ibarət idi? Ailə başçısı üçün hansı yaşa qədərki dövr reproduktiv hesab edilə bilərdi? Uşaqların arasında orta yaş fərqi neçə olurdu? Bu və bu kimi suallarla mənbəyə müraciət etdikdə xalqımızın məişət həyatı və tarixi ilə bağlı son dərəcə maraqlı sosioloji və etnoqrafik nəticələr əldə etmək olar.

Oxucuların diqqətinə təqdim olunan bu kitab məlum və önəmli tarixi həqiqəti – Qazax elinin coğrafi sərhədlərinin tarixən olduğu kimi XIX əsrin ortalarında da müasir hüdudlarından nə qədər geniş olduğunu bir daha təsdiqləyir. Bu gün Ermənistanı daxil olan Dilican dərəsi, Qaraqoyunlu dərəsi və digər ərazilər, əslində, Qazağın tarixi hüdudları içində yer alır və bu həqiqəti rus məmurlarının tərtib etdikləri kameral təsvir də göstərir. Odur ki, bu cür arxiv sənədlərinin elmi dövriyyəyə daxil edilməsi və nəşri istər vətən tarixi haqqında əsaslı biliyə yiyələnmək, istərsə də Azərbaycan torpaqlarına "tarixi hüquq" mövqeyindən iddia irəli sürənlərə kəskin və tutarlı cavab vermək baxımından olduqca vacibdir.

Qazax elinin insanların günlük həyatı, davranış qaydaları və ənənəvi təsərrüfat üsulları ilə maraqlanan oxucular bu nəşrdən diqqətli cəlb edən digər xeyli məlumat da əldə edə bilərlər. Belə ki, kitabın "Əlavələr" hissəsində 1836-cı ildə Sankt-Peterburqda çap olunmuş D.Zubarev Qazax haqqında hesabatı verilib.

(Davamı səh.12-də)

Qazax tarixinə dair dəyərli mənbə

məsələlər qoyurdu. İmperiyanın əhəlisi, torpaqları, yeraltı və yerüstü zənginlikləri, iqtisadi potensialı, gəlir gətirən sahələri və s. barədə əldə tam və dəqiq məlumat olmadıqca qarşıya çıxan problemlərin həll olunmasının mümkünsüzlüyü ortaya çıxırdı. Bu da öz növbəsində təbii olaraq, Rusiyada statistikanın yaranmasına, onun elmi və praktiki əsaslarının qoyulmasına gətirib çıxarmalı idi. Əslində, Rusiya imperiyasında bu prosesin XIX əsrin əvvəllərində başladığını söyləmək mümkündür. Xüsusilə imperator I Aleksandrın dövründə dövlət idarəçiliyi sahəsində M.M.Speranskinin rəhbərliyi ilə aparılan geniş islahatlar çərçivəsində statistikanın bir elm və praktiki sahə kimi formalaşmasına və Rusiyanın daxili həyatında aparıcı Avropa ölkələrində təcrübədən keçirilmiş üsulların tətbiqinə ciddi diqqət yetirilmişdir. Rus cəmiyyətinə bu yeniliklərin önəmli təsirini izah edən Y.Zyablovski 1808-ci ildə nəşr etdiyi "Rusiya imperiyasının statistik təsviri" adlı kitabında yazırdı: "Statistikanın faydası barədə çox danışmağa gərəkdir. Bunu demək kifayətdir ki, o, vətəndaş cəmiyyətlərinin onların daxili durumuna görə dolğun və tam şəkildə təsvir etməklə bizə xalqın rifahı haqqında düzgün bilgi verir" (S.Pb, 1808).

Kameral təsvirlər, ümumiyyətlə, Rusiya imperiyasında, o cümlədən tarixi Azərbaycan torpaqlarında vergiyə cəlb edilən əhəli və təsərrüfat obyektləri barədə ilkin statistik məlumatı təmin edəcək rəsmi dövlət sənədləri rolunu oynayırdı. Onların tərtibi qaydaları hər dəfə imperatorun fərmanı və hökumətin qərarı ilə müəyyən edilirdi. Məsələn, Cənubi Qafqaz bölgələrinin ("Zaqafqaziya diyarının" ("Zakavkazskiy kray")) kameral təsviri

barədə müraciət edib icazə almağa vadar etdi". Hökumətin qərarında vergidən yayınma, vergi ödəyəcək insanların adlarının gizlədilməsi və qeydiyyatdan kənar tutulması təşəbbüslərinə xüsusi diqqət yetirilməsi və belə şəxslərə qarşı ciddi cəza və cərimələrin tətbiq olunması nəzərdə tutuldu. Eyni zamanda, kameral təsvirin məqsəd və vəzifələri ilə yerli əhəlinin öncədən geniş məlumatlandırılması üçün bu siyahıyaalmanın qaydalarının üç dildə – rus, gürcü və Azərbaycan ("tatar") dillərində çap olunub yayılması, bu qaydaların kilisə və məscidlərdə oxunması haqqında göstəriş verilmişdi. Maraqlıdır ki, qərarda erməni dilində belə "təlimatnamələrin" çapı barədə heç bir məlumat yoxdur. Görünür, Cənubi Qafqazda dövlətçilik ənənəsinə sahib olmayan ermənilər uzun müddətdən bəri dövlət əhəmiyyətli qərarlar barədə gürcü və ya Azərbaycan dilində məlumat aldıkları və təbii olaraq bu dillərə bələd olduqları üçün

rus hökuməti bu dövrdə ermənəcə ayrıca sənədlərin çap olunmasına ehtiyac duymamışdı. Bundan savayı, qərarda kameral təsvirin məqsədinin yeni vergilərin tətbiq olunması deyil, mövcud olan vergilərin nizama salınması və hamıdan eyni qayda və bərabər şəkildə alınması olduğunun yerli əhəliyə elan edilməsinin gərəkliliyi vurğulanırdı. Belə kameral təsvirlərin təqribən hər 10 ildə bir dəfə keçirilməsi nəzərdə tutuldu və nəticədə "Xəzinə ekspedisiyası" ("Kazenaə gkspediüie") adlanan müvafiq qurum tərəfindən hər bir ailəyə və ya vergi ödəyən fərdə xüsusi şəhadətnamələr verilməli idi. Bu məsələ ilə əlaqədar sənəddə maraqlı məqamlar qeydə alınıb. Belə ki, öncəki təklifə görə, əlavə vergilərin tətbiq olunmaması üçün əhəliyə veriləcək şəhadətnamələrin adı kağız üzərində çap olunması nəzərdə tutulmuşdu. Ancaq Gürcüstan Xəzinə ekspedisiyasının rəisi kameral təsvir zamanı ortaya çıxacaq xərclərin dövlət xəzinəsinə yük olmaması üçün bu şəhadətnamələrin xüsusi möhürlü kağız ("qerbovə bumaqa") üzərində çap olunaraq, hər birinin yerli insanlara 27 gümüş qəpik qarşılığında verilməsini təklif etmişdi. Və siyahıyaalma işlərinin bütün xərcləri – məmurlara günlük 2 gümüş rubl maaş, tərcüməçilərə günlük 1 gümüş rubl maaş, siyahıyaalmada iştirak edən məmurların və yerli vəzifəli şəxslərin yol xərcləri, şəhadətnamələrin çapı, kameral təsvirin başa çatdırılması üçün son mərhələdə lazım olan idarənin təşkili və digər xərclər yığılan bu vəsaitdən ödənilə bilərdi. Sənəddə qeyd edildiyi kimi, bu dövrdə Qafqazın hərbi idarəçisi vəzifəsini tutan general Paskeviç-Erivanın etirafına görə, bu işlər müəyyən xərc tələb etsə də, nəticədə dövlət xəzinəsinin əldə edəcəyi gəlir

Şahin Qurban

Gah ağla, gah gül

Zaman axarında keşməkeşiylə.
Dolanır fəsillər təzələnilir il.
Zaman bizi əziz azı dişiyələ
Berkə boşa salır bəzən elə bil.

Allaha bağlıdır zaman, məkan da.
İnsanlar üçündür məkan da, kan da.
Öz qəddar hökmünü verən bir an da,
Bizə pıçıldayır gah ağla, gah gül.

Neyləyim pislərin üzünü qarolsun.
Yaxşılar yaşasın daim, var olsun.
Vətəni sevməyən sənə ar olsun.
Yeterir bu torpaq həm qanqal, həm gül.

Səbr eylə ey könül yenə yaz gələr.
Oxşayar gözünü əlvan çiçəklər.
Bulaq zümzüməsi söyləyər, nələr.
Hər dərdən cəh-cəh vurur o, sarı bülbül.

Qarabağ alınar dərdimiz bitər.
Şahin də kam alar, murada yetər.
Şadlanar sevincin içində itər.
Düşmən, torpağımdan bir yolluq çəkili!
19-21. II. 2018.

Əsərim (Təcnis)

Mənlə maraqlanan olsa deyərdim,
Bir mövzuyam, yazılmamış əsərim.
Allah qismət etsin sakit həyatı,
Demirəm ki, dur qarşımda əs, ərəm.

Vətənimiz gör necə abad olub.
Bata-batda məşhurdu ab, ad olub.
Göy xəzərdən qalxaraq a, bad olub,
Qızmar gündə gilavar tək, əsərim.

Az olar dostların əldə qalanı.
Dərdim olmaz tiksem sözlə, qalanı.
Görüm yaşamasın qeyli-qal anı.
Şahinəm, bil əsərimdən əsərim.
15.XI.2016.

Harda

Sevdası qəlbimdə, özü uzaqda.
Olan yar hardasan, biləydim harda?
Hər bir kədərime, hər bir dərdime
Qalan, yar, hardasan, biləydim harda?

Sənsiz günümü var kədərdir, qəmdir.
Həsretin cəkməkdən gözlerim nəmdir.
Talan olmuş ömrüm sənə həmdəmdir,
Talan, yar hardasan, biləydim harda?

Şahini yenidən salmaynan dara,
Diləyim budur ki, geyinmə qara
Özü gülə-gülə məni odlara.
Salan yar, hardasan, biləydim harda?
01.VI. 2017.

Olur

Yaraşmır özünə siqal versən də
Sözünə baxan yox ağıl versən də.
Nəvələr yatmayır nağıl desən də.
İnsan qocalanda nə yaman olur.

Ötən günlər olur könlünə həyan.
Qaytara bilməzsən yüz alış, yüz yan.
Ömrün çoxu gedib indisə oyan.
Məsələki pak insaf, düz iman olur.

Düşünürsən görən səhv etdim harda.
Aydınlaşır zülmət qaranlıqlarda.
Çaylar selə dönür bax ilk baharda.
Dağlara yaz gəlir çən-duman olur.

Payız şair qəlbini qəmli bir qağı.
Qış isə tükənməz arzu və qağı.
Bahar qocalığın gənclik dayağı.
Yay isə Şahinə bir mehman olur.
24. II. 2018.

Sənə yaraşır

**Böyük şairimiz Nəriman
Həsənzadəyə ithaf edirəm.**

Elimin-obamın əziz evladı,
Səni təbrik edir elliklə hamı,
Yüksək mükafatı, ən yüksək adı
Var olsun bəxş edən cənab İlhamı.

Halal çörək yedin ömrün uzununu,
Halallıq zirvəyə ucaldı səni,
Gördün bu həyatın hər sət üzünü,
Böyüdü artdıqca saçının dənini.

Zəhmətdən yapışdın, qorxu bilmədin,
Dahini zəhmətlə ucalan gördüm,
Macal tapıb axan tərini silmədin,
Heyif, Nərimanı qocalan gördüm.

Sadəlik, böyüklük sənə yaraşır,
Alnında illərin qırışı vardır.
Baxıram göylərə-uldüz sayrışır,
Elin məhəbbəti könlünə vardır.
09.06.2017

Vallah

Bir qəmli könlüm var yardım yaralı
Yenə də ürəyim dolubdu vallah.
O, Leyli misallı dağlar maralı,
Ağlımı başımdan alıbdı vallah.

Belə cana tərif deyib öyəsen,
Bax uca qamətə, şümşad boya sən.
Mən ona müştəğam amma, deyəsən,
Məni nəzərindən salıbdı vallah.

Qıyqacı baxaraq kənardan gedir.
İşvəylə, ədayla mənə naz edir.
Yerişi, duruşu sanki, gözəl bir
Durnadı, qatardan qalıbdı vallah.

Pünhan sirlərini kim açasdı.
Baxırsan elə bil ay parçasıdı.
Ay kimi səmaya nur saçasdı.
Gördüm al yanağı solubdu vallah.

Onu həsrət ilə yad edirəm mən
Qismətim olmadı bilmirəm nədən.
Üstdən illər keçib saçlarında dən,
Şahin xəyallara dalıbdı vallah.
03-04. III. 2018
Ağstafa

Bunları bilmək maraqlıdır

● "Ramazan" sözünün mənası yandırmaq və yanmaq deməkdir. İnsan 11 ay ərzində etdiyi günahları məhz bu ayda yandırır.

● Dünyanın 7 möcüzəsindən biri olan Babil Asma bağları Maday Azəri gözəli Samiramidanın şərəfinə salınmışdır.

● Göz yaşı duzlu olduğundan gözü heç vaxt donmağa qoymur. Dünyanın ən şaxtalı yerində - 70 dərəcə şaxtada belə açıq gözlə ətrafa baxmaq olur.

● "Student" latın sözüdür, hərfi mənası səylə işləyən, məşğul olan, biliklərə yiyələnən deməkdir.

● "Tələbə" ərəb sözü olan "talib"-in cəm formasıdır. Hərfi mənası "tələb edənlər" deməkdir. Azərbaycan dilində tək kimi işlədilir.

● Xanəndə, neft milyonçusu Seyid Mirbabayev ilk azərbaycanlıdır ki, Varşavada səsini qrammofon valına yazdırıb.

● 1937-ci ilin iyun ayında "Kommunist" qəzetinin 24-cü sayında getmiş "Averbaxçılığın kökünü kəsməli" məqaləsindən sonra qanlı - 1937-ci il repressiyası start götürür. Bu məqalədə digər respublikalardan nümunə gətirilərək Azərbaycan ədəbi mühitindəki vəziyyət kəskin tənqid edilir. Qeyd olunur ki, Kommunist partiyasının 1932-ci ildə bu istiqamətdə verdiyi qərarlar Azərbaycan ədəbiyyatı mühitinə təsir etməyib.

● Məhəmməd Peyğəmbəri bir çox iyrenc heyvanlara bənzətməsilə tanınan Danimarkalı karikaturacı rəssam Kurt Vesterqard evində yanğın zamanı yanaq faciəli şəkildə can vermişdir. Danimarka hökuməti və bələdiyyə bu hadisənin yayılmaması üçün əlinə gələni etsə də istəyənə nail ola bilmir. Onun ölümünü hər kəs bilmişdir.

● Ruslara əsir düşən Şeyx Şamil yemək yeyərkən rus zabiti zarafat etmək üçün: "Sən bizi də yeyərsən" deyir. Şeyx Şamil isə deyir: "Biz müsəlmanıq, donuz eti yemirik".

● Bir xalqı məhv etmək üçün onu xırda ticarətə (alverə!), çalıb-oxumağa və yüngül əyləncəyə öyrətmək lazımdır (Yuli Sezar).

● "Xanım" sözü Çingiz xanın "Mən xanlar xanı Çingiz xan hamınızın xanıyam", deməsindən sonra həyat yoldaşını göstərərək, "bu isə mənim xanımdır", deməsindən yaranıb.

● Dünyanın ən böyük dərman firmalarında işləmiş Roland Dilgelmanın etirafı: "Dərman şirkətləri üçün sağalan hər bir xəstə itirilmiş bir müştəridir. Bütün dərman şirkətlərinin fəlsəfəsi "öldürməyin, amma qətiyyənlə sağaltmayın" şəklindədir. Xərçəng, təzyiqlik, şəkər, ürək, sümük kimi xəstəliklər şirkətlər üçün qızıl yumurta yumurtlayan toyuq kimidir. Dərman şirkətləri xərçəngə çarə axtarırlar, ya demirlər. Hədəfləri insanları xərçənglə daha da çox yaşadıb, pulları sovrmaqdır."

● 147 səhifədən ibarət olan "Tarixi nadir" kitabı 1851-ci ildə çap olunub. Bu kitab Nadir şahın 11 illik şahlıq dövründən bəhs edir. Kitabda İran şahı Nadir şahın vaxtından onun ətraf dövlətlərində baş verən müharibələr, onun özünün etdiyi müharibələr və qəribə hadisələr, eləcə də Azərbaycanla bağlı məqamlar, hətta İrəvan xanlığının Azərbaycan xanlıqlarından biri olması da açıq-aşkar qeyd olunub. Nadir şahın həyat və fəaliyyətinə həsr olunan kitabın müəllifi Mehdi xandır. İkinci versiyalı kitabın müəllifi isə Əmir Yusif Milani qələmə alıb. Kitabın içində İran-Hindistan müharibəsi, şahın əyanları və alimlərlə görüşləri, səfərləri əks olunan şəkillər də var. Məşədi İbadin oxuduğu kitab bu müəllifin kitabı olub.

● Yalnız Yaponiyada yetişdirilən qırmızı rəngli "Yaquq" adlanan üzüm növü dünyanın ən bahalı meyvələrinin başında gəlir. Hər bir dənəsi bir stolüstü tennis topu boyda, təqribən 20 qram ağırlığındadır. Bir salxım üzüm 700 qram ağırlığında olur. Nadir meyvə olduğu üçün bazarda 1 kiloqramı 6400 dollara satılır.

● Orta əsrlər Çin filosofu Lao Tzsi deyirdi: Böyük yol rəvan və düz olur. Amma nədənsə insanlar ciğir-larla getməyi sevirlər.

Təqdim etdi:
S.Əhmədova

Qazax tarixinə dair dəyərli mənbə

(Əvvəli səh.11-də)

Bu hesabat, əslində, imperiyanın metropoliyasından gəlib özü üçün yeni və yabançı olan Azərbaycan mühitinə düşmüş, Qazax mahalı və əhalisinin günlük həyatını dəyərləndirmək istəyən bir rus məmurunun müşahidələrindən ibarətdir. Həqiqətən, əgər biz XIX yüzilliyin birinci yarısında ənənəvi Azərbaycan cəmiyyətinin həyatına kənardan baxışın necə olduğunu, onun yeni qurulmaqda olan müstəmləkə rejiminin nümayəndələri tərəfindən necə qəbul edildiyi və qiymətləndirildiyini öyrənmək istəyiriksə, yəqin ki, D.Zubarevin hesabatı bu sahədə ən yaxşı mənbə nüsxələrindən biri kimi diqqəti cəlb edə bilər. Çünki bu sənəd yalnız ümumi maraq xatirinə deyil, imperiyaya yeni birləşdirilmiş və az tanış olan bir xalqla məskunlaşmış bir ərazidə idarəçilik sisteminin qurulmasına yardım etmək məqsədilə qələmə alınmışdır. Bu baxımdan D.Zubarevin yazısı olduqca böyük maraqa oxunur. Onun bir sıra qənaətləri öz sərrastlığı və dəqiqliyi ilə seçilir. Hiss olunur ki, müəllif dövrünə görə müasir təhsil görmüş, geniş elmi dünyagörüşü və praktik biliklərə sahib bir insandır. Bu baxımdan, müəllifin Qazax əhalisinin müasir təhsil və mədəniyyətə can atdığına, eləcə də bunun önəmli bir

örneyi kimi mahal bəyləri və ağalarının öz övladlarını Tiflisə savad dalınca göndirdiklərini qeyd etməsi önəmli bir faktır. Şübhəsiz, Qazax-Ağstafa elinin insanların müasir mədəniyyətə və təhsillə göstərdikləri maraq və meyl XIX əsrin ikinci yarısı – XX əsrin əvvəllərində burada Azərbaycan mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, elmə, hərb sənətinə töhfə vermiş xeyli sayda şəxsiyyətlərin yetişməsinə səbəb olmuşdur. Sadəcə çar dövründə rus ordusunda yüksək hərbi rütbələr, o cümlədən general rütbəsi almış Əli ağa Şıxlinski, İbrahim ağa Usubov, İbrahim ağa Vəkilov, Cavad bəy Şıxlinski, Qalib bəy Vəkilov kimi tanınmış hərbi xadimlərin adlarını çəkmək kifayətdir. Bununla yanaşı, D.Zubarevin bəzi mülahizələrinin mübahisəli olduğunu da qeyd etməliyik. Misal üçün, o, Qazağın əlverişli təbii şəraiti və torpağının münbitliyini yüksək dəyərləndirərək, burada yaşayan insanların təsərrüfat sahəsindən kifayət qədər yüksək gəlir əldə etmək imkanlarının olduğunu, lakin əhalinin "məlum tənbəliyi" ucbatından sanki bunun həyata keçmədiyini və ümumi yoxsulluğun yaygın olduğunu qeyd edir. Bu qənaətin müəllifin subyektiv mülahizələrinin nəticəsi olmasını uzun-uzadı əsaslandırmaq, yəqin ki, ehtiyac yoxdur. Yalnız bunu qeyd

etmək gərəkdir ki, zənnimizcə, D.Zubarev Qazağın iqtisadi potensialını ali təhsilli və müasir dünyagörüşlü bir mütəxəssis nöqtəyi-nəzərindən dəyərləndirərək, o dövrdə yerli insanların, əsasən, savadsız və Avropanın nailiyyətlərindən məlumatsızlığını, bu səbəbdən onun görə bildiyi imkanlardan xəbərsiz olduğunu diqqətdən qaçırmır. Bununla yanaşı, müəllif özü də etiraf edir ki, Qazağın müsəlman türk əhalisinin böyük hissəsi yaylaq-qışlaq və ya yarımköçəri həyat sürür, qışın soyuğunda öz sürülərini aran bölgəsində otarıb, yayın qızmar istisində isə, əsasən, Dilcan dərəsinin sərin, bol su və otu olan dağ yamaclarında keçirir. Bu həyat tərzi ilə tanış olanlar bilir ki, dinamik köç həyatı, mal-qaranın düzgün otarılması, onun tələf olmaması üçün qeydinə qalınması, ailənin və nəslin keçinməsi üçün bu sahədən gəlir əldə edilməsi və s. nə qədər zəhmət tələb edən bir sahədir.

Ümumiyyətlə, 1860-cı il Qazax nahiyəsinin kameral təsviri Qazax-Ağstafa elinin sosial-iqtisadi tarixi, etnoqrafiyası və toponimikasını öyrənmək üçün son dərəcə önəmli bir qaynaqdır. Əminəm ki, bu kitab mütəxəssislər və bütün oxucular tərəfindən maraqla qarşılanacaqdır.

Şahin Mustafayev,
AMEA-nın həqiqi üzvü

DƏLİ KÜR

Təsisçi:
"Qazax Xeyriyyə" İctimai Birliyi
Ünvan: Cəfər Xəndan 19a
Tel: 561-74-06, 563-18-10
Qəzet 1994-cü ilin mayından çıxır

VÖEN 1400521171
H/H
Az48TURA380900179386000101944
"Turan" bank
Qəzet "Dəli Kür" qəzetinin
kompüter mərkəzində yığılıb
səhifələnməmişdir.

Qəzet Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır. Lisenziya № V261
İndeks: 66975
Tiraj: 1000
Müəllifin mövqeyi redaksiyanın
mövqeyi ilə uyğun olmaya bilər

Baş redaktor
Osman ƏNVƏROĞLU